

Ираида Попова

Кырса
уонна
Баһырбас

Кэпсээннэринэн сэхэн

Якутск, 2022
АО «Якутская республиканская
типография им. Ю.А. Гагарина»

УДК
ББК

Попова, Ираида Гаврильевна

Кырса уонна Баһырҕас : Попова Ираида Гаврильевна – Дьокуускай : «Ю.А. Гагарин аатынан өрөспүүбүлүкэтээби типография» ААУо, 2022. – 64 с.

Айыына, Оппуонньа уонна Ылдьаа эһээлэригэр сайылыы кэлэллэр. Манна кинилэр саха ыттарын Кырсаны уонна Баһырҕаһы кытта билсирһэллэр уонна доҕордоһоллор. Оҕолору санга билиикөрүү, долоҕойго түһэрии, мүччүргэннээх сырыы кэтэхэр.

Ааҕааччы киэн арангатыгар ананар.

УДК
ББК

© Попова И.Г., 2022
© Оформление. АО «Якутская республиканская типография им. Ю.А. Гагарина», 2022

Билсигии

Айына эһэтигэр сайылыы табыста. Дьиэбэ киирэн олоодобуна, олбуор аана аһылла биэрдэ да, тастыг сурустара Ылдыыска уонна Оппуоска сүүрэн киирдилэр. Эһэтин ыттара: биирэ кырса курдук манан көп түүлээх, иккиһэ бөрө курдук күрэнг өгнөөх – үрэ-үрэ уолаттарга сүүрэн тийдилэр. Ылдыаа куттанан, биир сиргэ туран хаалла, оттон Оппуонньа соһуйан, ильдэ кэлбит мээчигин ыһыктан кэбистэ уонна сирэйин ытыстарынан саба туттунан туран, ытаан марылаата. Айыына оҕолорго көмөлөһө сүүрдэ. Көрбүтэ – ыттара кутруктары куйманнаталлар, эккэлииллэр – оонньоохтары баҕараллар быһыылаах.

– Оппуонньуска, куттаныма, хараххын ас, – диэтэ Айыына.

Ылдыыска куттаммыта ааһан, быраатын санниттан кууһан баран, кулгааҕар:

– Ыттар биһигини кытта оонньоу кэлбиттэр, – диэтэ.

Оппуоска төбөтүн быһа илгигиннэ: «Суох!» – уонна эбии дыппинийэн биэрдэ.

Баһырҗас сиртэн мээчиги ылан, ытыы турар уолга аҕалан биэрдэ, хаста да үнүлүтэн көрдө. Оппуоска «тугуй-тугуй» диэн сирэйин арыйда. Кырса үрэн бүтэн, оҕоҕо чугаһаан, хараҕын уутун салаан барда. Уол кычыгыланан күллэ, онтон Баһырҗастан мээчигин ылан, олбуор ортотун диэки бырахта. Ыттар былдыһа-былдыһа мээчиги эккирэттилэр уонна төттөрү аҕалан биэрдилэр. Ол иһин да! Оонньоохтарын баҕаран, сүүрэн мэнийэн кэлбиттэр эбит!

Эһэлэрэ Афанасий Степанович кирилиэскэ тахсан, оҕолор уонна ыттар оонньоулларын көрө-көрө мичээрдиир. Оҕолор биир-биир мээчиктэрин быраҕаттыыллар, ыттара аҕалан биэрэллэр. Үөрэ-көтө дуоһуя көрүлээн, бары доҕордосулар.

Сотору кэминэн эһэлэрэ киэһээнни чэйгэ ынҕырда.

– Ыттар син-биир оҕо курдуктар, – диэтэ кини. – Оонньоотулар, аһаатылар да, күннэрэ ааһар.

– Бастаан ыттартан куттанның дуо, чыычаах? – диэн Айыына Оппуонньаттан ыйытта.

– Мин дуо? Суох! Доҕотторум дии, бииргэ оонньоубут ээ, – диэн сурдыа үөрэ-көтө хоруйдаата.

Бары күлсэ түстүлэр, уол кутталын умна ох-
субут.

– Дьонго эмиэ итинник буолааччы, – диэтэ
эһэлэрэ. – Сороҕор дьон бэйэ-бэйэлэригэр
албас куһаҕаны онгортон баран, биридэрэ бы-
растыы гыннардабына, барыта умнуллан
хаалар.

Оппуонньа дьиэбэ дьылыс гынан хаалла,
оттон Ылдьаа уонна Айыына бэйэ-бэйэлэрин
көрсөн баран, мичээрдии-мичээрдии имнэн-
сэн кэбистилэр.

«Ытырыык ыт»

Оппуоска ыттарын кытта ыаллаһан, кинилэртэн олох куттаммат буолла. Сороҕор сынньана сытар ыты кутуругуттан тартабына, анараангыта ырдыгынаан ылар, оттон уоллара күлэн бычыгыратар уонна эбии кулгаабыттан тардар.

– Итинник гыныма, тоойуом, сөбүлээбэтэр, – диэтэ биирдэ Айыына.

– Суох, туох да буолбат, биһиги оонньуубут дии, – диэн хоруйдаан баран, сурдьа салгыы ыттарын муннуу сырытта.

– Ыарыылаах ээ кинилэргэ. Хаһан эрэ хал буолуохтара. Киһи тылын иһит, – диэн Ылдьаа сүбэлээтэ.

– Хал да буоллахтарына хайыахтарай? Көр, мин кинилэри кутуруктарыттан соһо сылдыяхпын сөп! – диэт, Оппуоска Баһырҕаһы кутуругуттан хаба тардан, күүскэ тарта.

Онуоха ыт ырдыгыныны түһээт, оҕону илииттэн «хап» гыннарда.

Оппуонньа ол ыарыытыттан окко олоро биэрээт, ытаан маккыраата. Баһырҕас буруйданан, кутуругун уонна кулгаахтарын кумуччу туттунна, ытыы олорор оҕоҕо кэлэн, илиитин салаата.

– Бу баар, – диэн Оппуоннья убайдаах эдьийигэр сырааннаах илиитин көрдөрдө. – Ыккыт миигин ытырда-а!

– Эппиппит дии, эйиэхэ! – диэтэ Айыына, оҕо илиитин имэрийэ-имэрийэ.

Ылдьаа дугдуруйа-дугдуруйа Баһырҕаска кимэн киирэн истэ:

– Баҕайы! Мин бырааппын тоҕо ытыраҕы-ный?!

Ыт буруйданан, сирэйин умса туттунан, сыллан кэннин диэки кирийдэ.

– Ылдьыыска, тохтоо! – диэтэ Айыына. – Баһырҕас буруйа суох. Көр эрэ, тириитин да хотуппатах!

– Бүттэ, аны кинини кытта хаһан да оон-ньоом суоҕа! – дии-дии Оппуоннья сынгсы-рыйда.

– Оннук! Дьиэбэр олор уонна тахсыма, – диэтэ Ылдьаа.

– Дьиэбэ олорор наадата суох. Бу аата сор-доомо диэн эйигин сэрэттилэр, – диэтэ Айыына сурдьун хараҕын уутун сото-сото. – Ыарытыннарбытын иһин кыһырбыт да буол-лар, харыстаан ытырбыт. Ыалдьыбат буолбат дуо? Илиигин хамсат эрэ. Ити дии, барыта үчүгэй.

Энэлэригэр бу туһунан тугу да кэпсээбэ-
тилэр. Тываҕа киһини биирдэ ытырбыт ыты
өлөрөр идэлээхтэр. Доҕордорун куһаҕанга
тэбэн биэрбэтилэр.

Баһырҕас хом санаата

Биир ардахтаах сарсыарда Айыына күүлэ-
тин сууя сырытта. Ылдыыска уонна Оп-
пуоска иһирдьэ-таһырдыа сүүрэкэлээн, ба-
дарааны төттөрү-таары соһон, Айыынаттан
субу-субу мөбүллэллэр.

Кыыс үлэтин, дьэ, үмүрүтэн эрдэбинэ, эмиэ
атах тыаһа тоһугураан иһэрэ билиннэ. Хаа-
марын иһиттэххэ хардыыта кыараҕас, онон
кыра уол Оппуоска буолуон сөптүнү.

– Атаххын сотун! – диэн дьоһуннаахтык со-
руйда.

Киирээччитэ бэрт улгумнук атаҕын соттор
тыаһа иһилиннэ уонна кыыс аттынан арай
Баһырҕас сүүрэн ааста.

Айыына итэҕэйбэккэ:

– Кэл эрэ, Баһырҕас! Атаххын сотун! – диэн
хаттаан соруйда.

Ыта төннөн кэлэн, үөрэ-көтө атаҕын өр-
бөххө сотунна.

– Ылдыыскаа! Оппуоскаа! Кэлэ охсун!
Көрүң эрэ, Баһырҕас киһи курдук атаҕын
соттор! – дии-дии Айыына оҕолору ыңыран,
хаста да ытын атаҕын сотуннарда.

Оҕолор күллүлэр аҕай. Доҕоро Кырса эмиэ
оҕолор аттыларыгар кэлэн, үөрүү-көтүү, эк-
кэлээһин бөҕө буолла. Арай Баһырҕас элек-
тиллэр эбит диэн, хомойбутун биллэрэн,
муннук диэки хайыһан, олорунан кэбистэ.

– Баһырҕас, чэ, өһүргэнимэ, дьэиэҕэ киир,
– диэн оҕолор ааттаһан көрдүлэр да, ытара
буолуммат, төбөтүн быһа илгистэр, олох өрө
көрбөт.

Кырса, доҕоро өһүргэммитин билэн, ку-
туругун куйманната-куйманната ыйылаан,
абылаан ыла-ыла, Баһырҕаһы муннунан ан-
ныылаан көрдө да, туһа тахсыбата.

Күнүс эһэлэрэ кэлэн:

– Хайа, бу мин оҕобун ким атаҕастаата? –
диэн ааттаһан, имэрийэн-томоруйан уоскутта.

Ыта бастаан үңсэргээбиттии оҕолор диэ-
ки сүүһүн аннынан көрө-көрө курдугунаа-
та-кырдыгынаата, онтон оҕонньор тылыгар
киирэн, эмиэ уруккутун курдук бэһиэлэй, эк-
кэлии сылдыар буолла.

– Ыт эмиэ киһи курдук үөрэр-хоргутар, –
диэтэ Афанасий Степанович. – Кими-тугу да
хомоппот, күлүү гыммат буолун.

Ыт тулуура

Ылдыыска ытыһыгар саахар ууран, ыттары күндүлүү баран эрдэбинэ, эһэтэ быһа түһэн, ыттарыгар:

– Чот! Сиэмэн! – диэтэ. Онтон оҕолорго туһаайан: – Оҕолор, дьэ, бу булчут ыттар, букатын атын аналлаахтар, онон минньигэһи, туустаабы-тумалаабы биэрбэт буолун. Муннунулар сыты билбэт буолуохтара, – диэтэ уонна кэлииккэтин арыян, тахсан эрдэбинэ, ыттара батыһан, сүүрэн кэллилэр.

– Тахсыман! Хаалын, оџолору көрүн! – диэн хамаандалаата. – Айыына, улахан киһи быһыытынан оџолоргун көрө сырыт. Ыттар киһи этэрин өйдүүлэр, «сыыһа, гыныма» диэтэххэ, тохтуулар, дьаһайа сырыт, – диэтэ уонна үлэтигэр барда.

Эһэлэрэ тахсан бараатын кытта Ылдыыска уора-кистии: «Сиэмэ, аһаама», – дии-дии Кырсалаах Баһырҕаска саахар ымсыылаах күүооктарын быраџатталаата. Ыттара был-дьаһа-тарыһа, үтүрүһэ-үтүрүһэ сиргэ тиэр-пэккэ «хап» гынан истилэр.

– Ылдыыска, бүт эрэ! Эһээ минньигэһи сиэтимэнг диэбитэ ээ! – диэн Айыына уолу буйда.

– Киһи тылын истибэттэр дии! – диэтэ Ылдыыска уонна: – Сиэмэнг эрэ, – дии-дии саахарын быраџа турда.

– Бээ эрэ, атыннык боруобалыахха, – диэн Айыына сурдьун тохтоото. – Кырса, Кырса, кэлманна!

Кырса тылын салыбыраппытынан ымсыылаах аһыгар тиксээри сыбдыйан кэллэ. Харахтара эрэл кыымынан умайыктанан, өрө көрбүттэр аҕай. Ымсыытын уйбакка, арџаһын түүтэ илибирии турда. Кыыс сакалаат би-

лииккэтин арийан, ыт иннигэр уурда. Ыта салбана-салбана салыы сатыыр да, кыыс кинини туора тарыйа сылдьар.

– Сыһа! Сиэмэ! – диэтэҕин аайы туттунан, инсэрбит аҕай хараҕынан көрө-көрө, ньэл-бээриччи салбана олордо. Баһырҕас эмиэ минньигэскэ тиксээри мэҥийэн аҕай кэлбитин, Айыына:

– Тохтоо! Онно баран олор! – диэн хамаандалаабытыгар силин быһа ыйыста-ыйыста тэйиччи тийэн олордо.

– Сыһа! Сиэмэ! Баһырҕас, олор! – диэтэхтэрин аайы ыттара туттунан-тардынан, нэһиилэ кыатана олордохторуна, арай, эһэлэрэ төннөн кэлэн, күрүө нөнүө:

– Айыына, тоойуом, мин суохпуна оҕуруокка уута кутаарын эрэ, – диэтэ. – Кэлин эрэ, солуургут бу сытар, көрүн. Уугутун бу уһааттан ылаарын, – диэбитигэр, оҕолор сибигинэйэн ыттарыгар: «Сиэмэн! Олорун!» – диэн хамаандалаат, эһэлэригэр сүүрэн тийдилэр.

Төннөн кэлбиттэригэр ыттара миэстэлэриттэн харыс да халбарыйбакка олороллор эбит. Арай Кырса үөрбүт-көппүт харахтарын көрөн, аһын сиэтэҕэ буолуо диэбиттэрэ, сакалааттара сыппытын курдук сытар эбит. Арай

ыт барахсан ингсэтин уйбакка, дэлби салаа-
быт! Ол гынан баран, сиэн кэбиспэтэх эбээт!

Оппуоска: «Эһээ иһэр!» – диэбитигэр, Ай-
ына уолуйан, буруйун кистээн: «Сиэн кэ-
биһин!» – диэбитигэр, ытара тэбис-тэнгэ
түһүнэн, сакалааттарын икки ангы агаар-
даан, сиэн кэбистилэр. Эһээлэрэ онон тугу да
билбэккэ хаалла.

Ыт – былыргыттан киһини кытта олорор ха-
рамай, киһи тылын бэркэ өйдүүр эбит.

Ыттар ахсаан ааҕаллар

Оппуоска улааттаҕына физмат кылааска
үөрэниэ диэн сайынҥы соруудах биэрбиттэр.
Айыына күн аайы сурдьун олордон, дьарык-
тыыр.

Биирдэ таһырдыа остуолга садаача суоттуу
олордон баран, оһуруотугар уу кута сырытта.
Иһиттэҕинэ, уола тугу эрэ ботугуруур, үлэтин
кыайбат быһыылаах.

– Баһырбас, киһи тылын билэҕин дии, ах-
сааны суоттуугун дуо? Кырса, саатар уон
иһинэн билэҕин дуо? Тоһустан биэһи көбүрэт
эрэ! – диирин истэ-истэ, Айыына кистээн,
күлэн бычыгырыыр.

Үлэтин бүтэрэн, сурдьюгар көмөлөһө барда. Киэһэ эһэлэрэ кэлбитигэр: «Ыттарбыт ахсааны билбэттэр», – диэн Оппуоска дьонун күллэртээтэ.

Сарсыарда Афанасий Степанович ыттарын кытта туу көрөн кэллэ. Үс бөдөҥ собо киирбит. Кырса үс эбит диэн чопчу көрөн биллэ. Тууга элбэх киирдэбинэ биллэрбэккэ, биирдиини ылан сиэччилэр. Билигин буоллабына, Баһырҕастыын биирдиини ыллахтарына, биир эрэ хаалыыһы диэн билэр буолан, тыыпатылар.

Нөҥүө күнүгэр биэс орто собо киирбит. Эһэлэрэ балыктарын күүлэбэ ууран баран, дьиэбэ ааста. Ыттар, дьэ, элбэх эбит, биллибэт буолла диэн, биирдиини «хап» гынан ыланнар, таһырдыа ойдулар. Хаһаайыннара балыгын дьаһайаары күүлэбэ тахсыбытыгар, арай, икки балыга суох!

– Нуу, бу ыттар аны уораллара итэбэс эбит дии, – диэн баран, ыттарын ыңырда: – Кырса! Баһырҕас!

Ыттар сүүрэн өндөҥкөлөһөн кэллилэр.

– Бу тугуй? Ким уорда? Иккиэн ылбыккыт, – диэн балык диэки ыйа-ыйа өрбөбүнэн мунуларын дабайталаата.

Кырсаалаах Баһырҕас мөбүллэн, харахтара төгүүрдэ, онтон буруйданан, сири-буору бул-

лулар. Кистээн, бэйэ-бэйэлэрин көрсөллөр. Баһырҕас: «Элбэх этэ дии, хайдах билбитэй?» – диэн ыйытар курдук. Иккиэн сөбүү бөбөтүн сөхтүлэр.

Кыrsa балыгы көрөн баран, дьэ, сэрэйдэ, хантан билбитин. Үс балык хаалбыт! Үстэн элбэх этэ диэн көстө сытар эбит! Кыбыһынна аҕай, хаһаайыныгар ыйылыы-ыйылыы сыыллан кэлэн, көрдөстө-ааттаста. Доҕоро кинини үтүгүннэ.

Айыына:

– Тоҕо бүгүн уорбуттара буолуой? Бэҕэһээ ылбатахтара дии, – диэн ыйытта.

– Ааҕан-суоттаан ылбыттар, – диэн эһэлэрэ мичик гынна. – Барытын көрө-истэ сылдылар.

Оппуоскалаах Ылдыыска бэйэ-бэйэлэрин көрүстүлэр.

– Оттон эн ахсааны билбэттэр диигин, – диэтэ Оппуоска.

– Ээ, мин биллим! – Ылдыыска эмискэ үөрдэ. – Ыттар үскэ эрэ диэри ахсааны билэр эбиттэр!

Оттон Баһырҕас хаһаайынын өйүн өссө төгүл сөбө санаата. Киһи буолан, өйдөөх буолан, элбэх да ахсааны билэр эбит диэн.

Сугунньут ыттар

Биирдэ Афанасий Степанович сиэннэрин тэрийэн сугуннуу илтэ. Айан ыраах этэ. Бастаан хонуунан айаннаатылар, онтон тыанан. Балайда бара түһэн баран, тииттэрдээх, сэппэрээктэрдээх сиргэ тийэн кэллилэр.

Айыына ойуурга киирэн көрбүтэ, намыһах уктарга күөх отон бөбөтө үүнэн турар эбит. Оппуоскаҕа курууска бэрилиннэ, Ылдьыскаҕа хочулуок, Айыына уонна эһэлэрэ солуурдары ыллылар.

Оппуоска сотору-сотору ким чугас баарга ойон кэлэн, отонун сүөкүүр. Ыттар ойуурга сүүрэкэлии сырыттылар. Ылдьыска балайда хомуйан иһэн, угатан, массыынаҕа тиэрмэстэн чэй иһэ барда. Хочулуогун аттыгар сиргэ уурда. Өйүө мөһөөччүгүн хасыһар, онон биһиэхэ да туох эмэ тиксээрэй диэн ыттар сүүрэн кэллилэр. Уол атабын аттыгар кэлэн үтүрүстүлэр. Кырса билэр иһитин көрөн, мунун уган көрдө. Минньигэс сыттаах отону сытырбалаамахтаат, эмискэ... сиэн киирэн барда!

Ылдьыска: «Тохтоо! Сиэмэ!» – диэн хамаандалаата. Кырса туора ойдо. Баһырбас «тугуй-тугуй» диэбиттии эмиэ сытырба-

лаан көрдө уонна ымсыытын уйуммакка, ик-китэ-үстэ уобалаан ылла. Ылдьаа ыттарын үүртэлээн баран, үнгүстэ: «Эһээ! Ыттар сугуммун барытын кэриэтэ сиэн кэбистилэр!». Айыына: «Сымыйалаама, ыттар отону сизбэт-тэр!» – диэтэ Айыына.

– Оттон миэннэрэ сииллэр, көрүҥ даҕаны!
– диэн хоруйдаата сурдьа.

Эдьийэ сүүрэн кэллэ. Эһэлэрэ эмиэ бэт-тэх кэллэ.

Ылдьаа ыттар иннилэригэр хочулуогун ууран баран, хамаандалаата:

– Сиэн!

Ыттар үөрэ-көтө түһүнэн кэбистилэр уонна хочулуогу салаан ньэлбээрдэн кэбистилэр.

– Бу сатаналары көрүҥ эрэ! – күллэ Афанасий Степанович. – Дьэ, доҕоор, аан маннай сугуну сиир ыттары көрдүм. Мантан антах сугунньут ыттарданыһыбыт.

Оппуонньалаах Айыына күлэн, унга сыт-тылар, ол да буоллар бэйэлэрин сугуннарын ыттарга ууран биэрбэтилэр.

– Чэ, оҕолор, бардыбыт, хомуйуох. Ыттар аны бэйэлэрэ сугуннаатыннар!

Ыттар хаһаайыттарын батыһан, сүүрэн бэй-бэриститилэр. Ол гынан баран, буһан аҕай турар

сугун диэки хайыһан да көрбөттөр. Айыына: «Бу баар, сиэн», – диэн ыйа сатаата. Оппуонньалаах Ылдьаа ыттары көбүтэн, үүнэн турар сугуну айахтарынан хабыалаатылар да, туһа тахсыбата. Афанасий Степанович ытыһыгар хомуйан биэрбитин сиэтилэр, онон бүттэ. Хомуллубуту, бэлэми эрэ сиэччи буолан биэрдилэр, бэйэлэрэ туох да иһин хомуйбаттар.

– Тоҕо итинник сүрүбэ суохтарый? Тоҕо бэйэлэрэ үргээбэттэрий? – диэн Оппуоска дьийбэргээтэ. – Бэйэлэрин эрэ тыаба хааллардахтарына, оччоҕо аччыктаан өлөллөр дуо?

– Айылҕалара оннук, отонньут буолбатахтар, – диэтэ эһээ. – Ол кэриэтэ бултаан аһыахтара.

Хорсун куобах

– Ыттар бу ойуурга тугу булуохтарын сөбүй? Туох да суох дии, – диэтэ Ылдьаа.

– Туох да суох дии саныыгын дуу? Көр эрэ – бу куобахтар сылдыбыттар. Манан бөрө ааспыт.

– Куобахтар дуо? – уолаттар куобах суолун уонна саағын көрө кэллилэр.

– Бөрө даа?! – куттанна Айыына.

– Оттон эһиги туох да суох диигит! Тыа харамайа баһаам буолар. Бу бөрөнү уруккуттан билэбин. Сороҕор миэхэ көстөн ааһааччы. Кыыл киһини ыраахтан билэр: истэр, көрөр, сытырҕалыыр. Ол гынан баран, кинини кытта биһиги кистэлэн сүбэлэһиилээхпит – эн миигин тыытыма, оччоҕо мин да тыытыам суоҕа диэн.

– Оччоҕо бүгүн биһиги кинини көрүөхпүт дуо? – диэн Оппуонньа сэргэхсийэ түстэ.

– Бөрө билбэт киһитигэр мээнэ итэҕэйбэт, эрэммэт. Эһигини билбэт буоллаҕа дии.

– Оттон куобахтары?

– Дьэ, ол Байанай хайдах биэрэринэн.

– Ол Байанай диэн кимий?

– Тыа иччитэ. Манна туох үүнэн турарын, туох кыыл-сүөл, көтөр-чыычаах, араас харамай баарын барытын кини дьаһайар. Кинини ытыктыыр буоллаххына тыаттан толору отонноох-тэллэйдээх иһиттээх, араас булаахалтаах төннүөн. Оттон ытыктаабатаххына, куһаҥаннын көрдөрдөххүнэ – кэһэтиэн сөп.

– Чэ, баран сугуннуох, оҕолор, сотору киэһэриэ, – диэтэ Айыына.

Ыттар чугаһынан оонньуу сырыттылар. Арыт тиини маска таһаараллар, арыт моҕо-

тойу. Онтон эмискэ үрэ-үрэ ханнык эрэ кыылы экирэттилэр. Афанасий Степанович барытын истэ-көрө сырытта. Бэйэтэ-бэйэтигэр күлэн ылар, харабын кырыытыгар көрдөөх мыччыстаҕастар оонньуулар.

Ыттар харамайдарын дьон диэки салайан, бу сүүрдэн кэллилэр. Эмискэ Оппуонньуска өттүттэн куобах сүүрэн кэллэ. Уолга кэтиллэн, сууларан түһэрдэ. Туора ойоот, Айыынаны көрө биэрдэ да, туора ыстанан, Ылдьаа иннигэр кэлэн, олоро түстэ. Обургу соҕус куобах кутуругун өрө көтөхтө. Кулгаахтара биир кэм илигирии турда. Ылдьаа кини диэки көрөн турда. Куобах моонньоҕон курдук хап-хара, бөлтөгөр харахтарыгар куттал да, ааттаһы да суоҕа. Уол диэки хорсуннук көрөн турара. Эмискэ куобах хатаннык ньабырҕаат, Ылдьаа диэки ыстанна, түөһүттэн аннынаат, үрэн бүтэн, дьон хамсаныытын кэтээн турар ыттар ыккардыларынан сэппэрээк быһыыгар дылыс гынан хаалла.

Кырса Ылдьаа диэки кэлэйбиттии көрөн кэбистэ. «Туох ааттаах аңала уолуй, бачча табыгастаахтык булду үүрэн аҕалбыт кэннэ...» – диир курдуга кини. Баһырҕас төнкөйөн баран, төбөтүн быһа илгиһиннэ: «Дьэ, халлаан киһитэ», – диэтэ быһыылаах.

Айыына сэппэрээктэргэ сүүрэн истэбинэ,
эһэтэ тохтогто:

– Көрдөөмө, тоойуом, номнуо ырааттаҕа.

Оттон Ылдьаа хараҕар билигин да хорсун
куобах көстөрө. Көрүң эрэ, бу айылаах бүтэй
төгүрүктээһинтэн быыс булан, төрөөбүт тай-
ҕатыгар куоттаҕа.

Байанай алгыһа

Ыттар кутуруктарын кумуччу туттуннулар,
ханна бааллара көстүбэт-биллибэт буолла.
Бары сангата суох сугуннуу сырыттылар.

«Чэ, кэлин оҕолоро суох бардахпытына,
бултуохтара, – дии санаата Афанасий Сте-
панович. – Үөрэнниннэр, барыта табыллы-
бат баҕайыта». Ол да буоллар, сэрэххэ саатын
хаатыттан хостоото уонна батарантааһын кэ-
тэн кэбистэ.

«Куобахтар кутталлаах эбиттэр, – дии санаа-
та Оппуонньа. – Элбэхтэрэ буоллар, тэпсэн да
кэбиһиэхтэрин сөп эбит. Тийһэ килэйэн, ула-
ханын! Ытырдаҕына, абытай буолуо!».

«Куобахчаан барахсаны улаханлык кут-
таатыбыт быһыылаах, – дии санаата Айыына.
– Эһээ тохтоппотоҕо буоллар, баҕар, булан

ыламмын, көтөбүөм, имэрийиэм, уоскутуом этэ».

Оттон Ылдьаа куобах хорсун харабын саныны турда. Түөһүгэр билигин да күүстээх атах тэбиитэ биллэр курдуга. «Харса-хабыра суох куобах! Баҕар, аан дойдуга соҕотох итинник куобах баара буолуо. Олордун уонна оҕолорун эмиэ итинник хорсун буоларга ииттин. Оччоҕо, баҕар ойуурга харса суохтар элбиэхтэрэ уонна кинилэри ким да атаҕастыа суоҕа!». Өссө кинини атын куобахтар көрбүт буоллахтарына, маннык гыныахха сөп эбит дии саныахтарын сөп, оччоҕо тыаҕа бөрөсөһүл утары охсуһуу тахсыан сөп дии санаата. Санаатын күүһүгэр уйдаран, уол эһэтин саатын ылан, кыҥаата.

Мастар быыстарыттан кыҥаан турар уол диэки сүүнэ улахан буур тахсан кэллэ. Хараҕа хаанынан кутуллан, кып-кыһыл буолбут, тайах саалаах уол диэки киннээхтик көрдө. Афанасий Степанович ыраахтан хаһытаата: «Ылдьаа! Ытыалаа!». Ылдьаа буур харабын икки ардыгар кыҥаата. «Бууру буолбатах, салгынҥа ыт!». Ылдьаа тайах харабыттан арахпакка, саатын туһаайан турда. «Тоойуом, салгынҥа ыт!».

Айыына: «Ылдыыска, тайаҕы өлөрүмэ! Оҕобун куттуон, ытыма!» диэн айманна.

– Билигин саба сүүрэн кириэ, кытаат, куттаан, салгынна ыт!

Ыттар өйдөнөн, ньиргирдээхтик үрэ-үрэ кыылга сүүрэн тийдилэр. Буурдара дьохуннаахтык эргиллэн, сүдү улахан көхсө көстөн ааста. Ылдьаа туттуммакка, саатын чыыбыһын тардан эрдэбинэ, кырачаан Оппуоска илиитэ кини көхсүн таарыйда. Чыпчылыыах бэтэрээ өттүгэр аралдыйбытыгар тайах киһи көрдөбүнэ бытааннык устан, дьингэр, сүр түргэнник мастар быыстарыгар сүүрэ турда.

Афанасий Степанович ыттарын ыгыран ылла уонна сиэннэригэр кэлэн, Ылдьааны санниттан кууста уонна эттэ: «Маладьыас, киһи тылын, хата, иһиттин дии, тоойуом. Туттуммакка, саатын эһэр буолла диэн куттаным ээ. Бу биһиги саабыт доруоп ботуруоннаах. Доруоп хайдах кыратын билэбин дуо? – диэн, биир ботуруону быһабынан туора быһан аһан көрдөрдө. – Көрөбүн дуо: бу кып-кыра төгүрүктэр доруоп дэнэллэр. Ытан, маннык улахан кыылы хотуппаккын, эбии кыыһырдан эрэ биэрэбин. Кыыһыран, барыбытын үнтү тэпсэн кэбиһиэ этэ. Мин, соботох улахан киһи, эһигини кыайан көмүскүөм суоҕа этэ. Саатар сүннүөхтээхпит буоллар...».

Айыыналаах Оппуоска эһэлэригэр уонна Ылдьыыскаҕа саба түһэн куустулар.

– Чэ, хата, бэртээхэй билгэ буолла, – диэтэ Афанасий Степанович.

– Тугунан үчүгэйий? – диэтэ Айыына.

– Биһиги ойуурбутугар булт төннөн ээрэ эбит. Байанай сиэннэрбин сөбүлээтэ: бары иһиппитин толордубут, кубаҕы да көрдөрдө, ону аһан, сүүнэ улахан бууру. Чэ, Байанайбытын махтанан баран, дьиэлиэх.

– Арай, өссө наада дии санаан, эһэни биэрдин? – Оппуоска хараҕа төгүрүйдэ.

– Куттаныман, көмүс чыычаахтарым, биһиги диэки эһэ суох.

– Арай, хантан эмит кэллин? – диэн Оппуоска кэлиилии кэбэ турда.

– Ыттардаахпыт дии, – диэн хоруйдаата эһэлэрэ. – Кырса биир кулгааҕар түһүө, Баһырҕас иккиһигэр. Ытыран баран, тарда сыттаһтарына, эһэ кыайан хамсаабат буолар.

– Ыттар бары оннуктар дуо, эһээ?

– Оннук хайдах сатаныай? Үчүгэй ийэлээх-аҕалаах ыты төрүөн инниттэн үлэхэбин. Ыт төрөөтөгүнэ, баран талабын. Уонна, хайа, киһи оҕотун курдук иитэбин, үөрэтэбин-такайабын. Ыккын хаһан мээнэҕэ хомоппокко, бэйдие ыытан кэбиспэккэ, илдэ сылдыабын. Оччоҕо, дэ, эрэбил ыттар тахсаллар.

ҮҮТЭЭН

Дьиэлээн эрдэхтэринэ, массыналара алдьянна. Бастаан собуоттанар, онтон аҕыйах миэтэрэ барар уонна умуллан хаалар. Хаттаан собуоттанар – эмиэ умулар. Киэһэрэн, сөрүүн түстэ.

– Чэ, тоҕойдор, манньк гынан бүгүн дьиэ-битигэр тийиэ суохпут. Таннан, тэринэн, таһаҕаспытын хомунан баран, мин үүтээммэр баран хонуох. Сарыарда өрөмүөннэниэм.

Оҕолор эһэлэрин батыһан, тыаҕа киирдилэр. Уу-чуумпутук турбут ойуур харангар-бытыгар тынар курдук суугунаан, тыаһаан-тыһырҕаан барда. Оппуонньуска таһаһа төнүргэскэ иннэн, куттанан, «ый-хай» буолла: «Айыынаа! Миигин абааһы тутан ылла!». Эдьийэ сонун тэллэҕин арааран баран: «Абааһы буолбатах, Оппуонья, чөнгөчөк дии, куттаныма, хаһытаама», – диэтэ. «Суох, ити монстр этэ. Тутан баран, күүскэ да күүскэ тарда сыппыта уонна хамсыыр этэ!».

Кыыс сурдьун сиэттэ. Бэйэтэ да харангатан куттанар, эһэтин кэтит көхсүн көрөн, уоскуйда. Иннилэригэр хааман иһэр Ылдыыс-

ка бэрт дьоһуннаахтык эһэтин үтүктэн, туттан-хаптан, уп-улахан саппыкытынан «толур-талыр» тоһугуруур, дөрүн-дөрүн чылыгырыайкатын тэллэҕин кумуччу тардынар. Кинини эдьийэ быыкайкаан оҕонньорго майгыннатан, эмиэ да биллэрбэккэ-көрдөрбөккө мүчүк гынар.

– Дьэ, кэллибит, оҕолоор, – диэтэ Афанасий Степанович.

Үтүтээн иһэ харанга. Ааны аспыттарыгар иччитэхсийбит дьиэ никсигэ билиннэ. Оппуонһа: «Мин итиннэ киирбэппин», – диэн эдьийин илиититтэн төттөрү состо.

– Чэ, Айыына, оҕоһун кытта тура түс манна, ыраатыманг. Биһиги Ылдьаалыын уот оттуохпут.

Сотору соһус оһох үөлэһиттэн буруо табыста.

– Чэ, кириэххэ, сыллыый, – диэтэ Айыына.

– Суох, мин дьиэбэр барабын! – диэн сурдьа кынкыйдаата.

– Соһотох, хабыс-харанга тыа устун дуо?

– Ыттарбын кытта. Кинилэр эһэттэн да куттамматтар!

– Кинилэр манна хаалаллар ээ, көрбөккүн дуо? Утуйар сирдэрин булунан сыппыттар.

– Мин кинилэри ынгырдахпына, барсых-тара.

– Суолгун билбэккин дии.

– Ыттар сирдиэхтэрэ!

Ылддыыска үүтээнтэн быган туран:

– Чэ, этиһэ туруоххут дуо, кииринг, биһиэхэ барыта бэлэм, – диэтэ.

– Суох! Киирбэппин!

– Курутуой баҕайы дьиэ ээ, – диэт Ылддыыска ааны аһа баттаата. – Сырдык, сылаас. Көрүүй, көмпүүтэрдээхпит энин.

Оппуонһа сэрэнэн-сэрэнэн, эдьиийин илиитин ыһыктыбакка, аанһа чугаһаата. «Кырдыгы этэрэ дуу?» – диэн саарбаҕалаан, моонһун уһата-уһата дьиэ иһин сирийэ көрдө.

– Киир-киир, – диэн убайа уолу харбаан ылан, киллэрдэ.

Дьиэ иһигэр уот оттуллан, арыый да сэргэхсыйи барбыт курдуга. Оппуоска оһох сылаас эркинигэр илиитин даҕайан көрдө. Сылааһа, үчүгэйэ бэрт курдуга.

– Оттон көмпүүтэр ханнаный?

Ылдһаа мунгатыһан ылла, онтон тула өттүн сирийэ көрөн баран, муннук диэки ыйда:

– Ээ, бу турар дии.

– Эс, бу талах олоппос дии!
– Даа? – диэн Ылдьаа соһуйбута буолла. –
Кырдьык даҕаны! Мин көмпүүтэр буоллаҕа
дии санаабытым ээ.

Бары күлэн тоҕу бардылар, арай, Оппуон-
нья эрэ кыһырда:

– Эн миигин албыннаабыккын! Оччобуна
мин манна хаалбаппын...

Кини аанҕа тийэн, сэгэтэн көрдө. Ха-
быс-харанаттан сөрүүн тыал ил гынна. Мэк-
чиргэ уһуутуура иһилиннэ.

– Ээ, көмпүүтэр суох да буоллун ээ! – диэт,
Оппуоннья аанын сабан кэбистэ.

Чүмэчи уотугар

Үтээн эркинин чүмэчи уота сырдатара –
дыкти да түгэн! Ылдьаа тарбахтарын күлү-
гүнэн Оппуонньяҕа куобаҕы көрдөрдө.

– Хорсун куобах кэлэн, барыларын соһута-
лаата!

Айыына бу дьайыыга көх-нэм буолла, тар-
бахтарынан бөрөнү көрдөрдө:

– Онтон бөрө кэллэ. Хорсун куобах бөрөт-төн куттанар дуо?

– Суох, суох, бөрө, куобағы сиэмэ! – диэн Оппуоннья икки илиитинэн ыттары көрдөрөн, уопсай ооньюуга киирдэ. – Кырсалаах Баһырҕас куобағы быыһы кэллилэр! Бар мантан, бөрө!

– Оттон кинилэр үрдүлэринэн хотой көтө сылдьар, – диэн эһэлэрэ хотойу көрдөрдө.

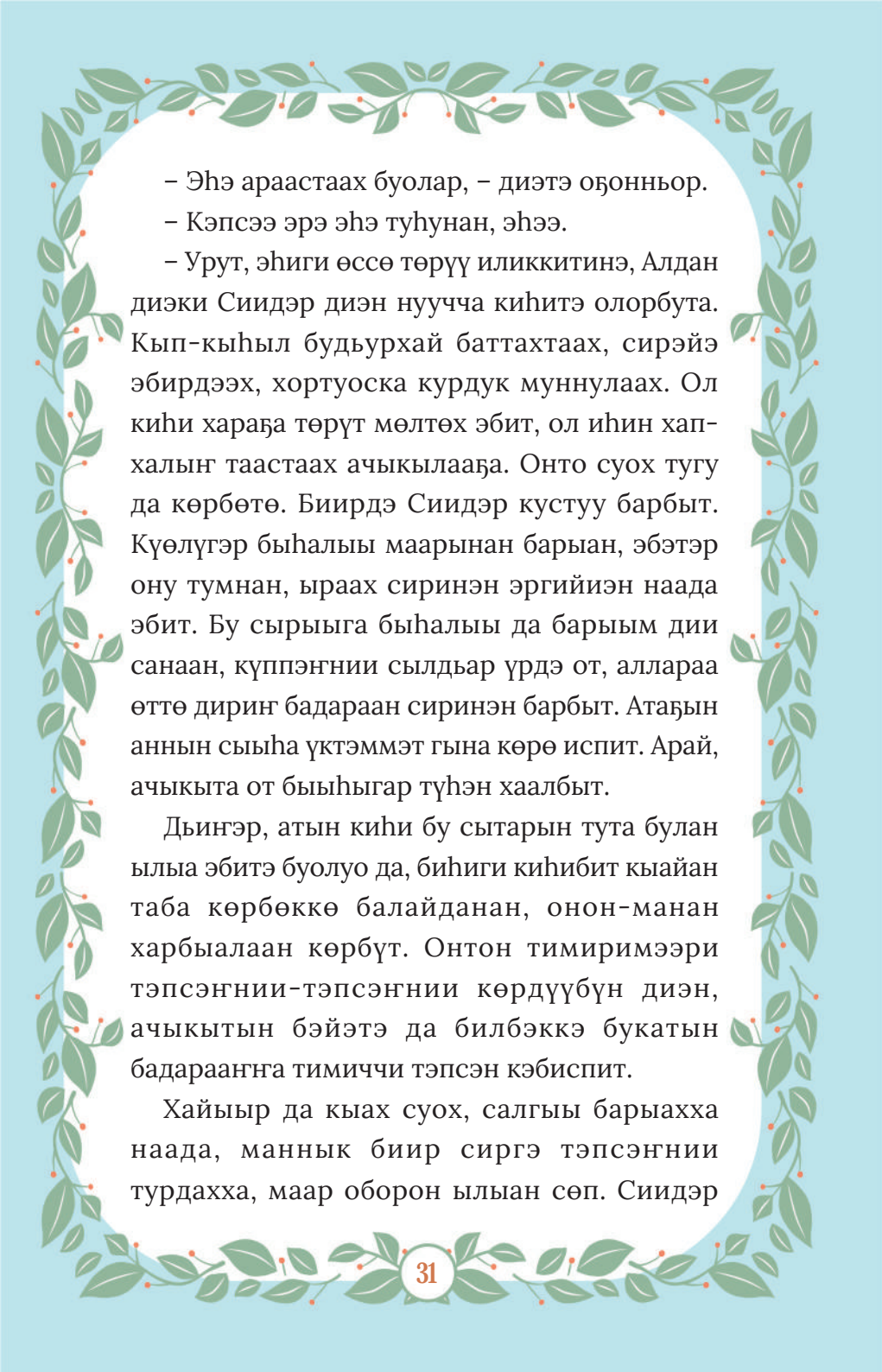
– Бөрө барда, онтон тайах кэллэ, – диэн Айыына аны буур муоһун көрдөрдө.

– Ол кэnnэ эһэ кэллэ! – диэн Оппуоннья илиитин сарата-сарата бөөбүнээтэ.

– Суох итинник буолбатах, эһээ билигин дьингнээх курдук эһэни көрдөрүөҕэ, – диэтэ Ылдьаа.

Афанасий Степанович тарбагынан онгор-бут эһэтэ хаамар-сиимэр, төбөтүн хамсатар – дьикти дьүһүйүү тыыннанан, улахан оҕолор: «Оо, дьингнээх курдук!» – диэн күллүлэр-үөрдүлэр аҕай. Оттон Оппуонньуска ыйытта:

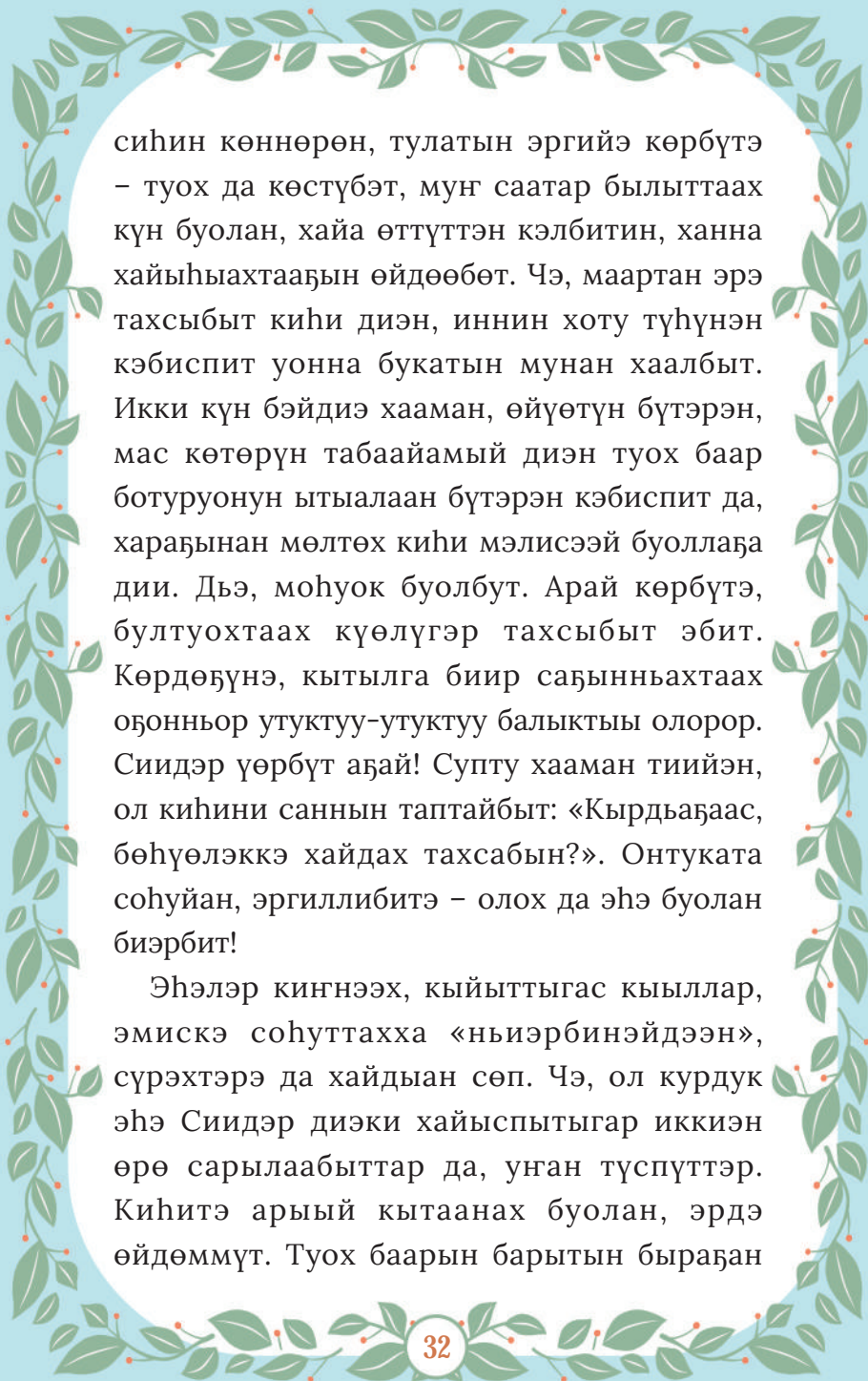
– Арай, эһэлэр оннук кутталлаах буолбатах буоллуннар? Сыыркаҕа бааллар дии, кими да сиэбэттэр.

- Эһэ араастаах буолар, – диэтэ оҕонньор.
- Кэпсээ эрэ эһэ туһунан, эһээ.
- Урут, эһиги өссө төрүү иликкитинэ, Алдан диэки Сиидэр диэн нуучча киһитэ олорбута. Кып-кыһыл будьурхай баттахтаах, сирэйэ эбирдээх, хортуоска курдук муннулаах. Ол киһи хараҕа төрүт мөлтөх эбит, ол иһин хап-халын таастаах ачыкылааҕа. Онто суох тугу да көрбөтө. Биирдэ Сиидэр кустуу барбыт. Күөлүгэр быһалыы маарынан барыан, эбэтэр ону тумнан, ыраах сиринэн эргийиэн наада эбит. Бу сырыыга быһалыы да барыым дии санаан, күппэнни сылдыар үрдэ от, аллараа өттө дирин бадараан сиринэн барбыт. Атабын аннын сыһа үктэммэт гына көрө испит. Арай, ачыкыта от быһыгар түһэн хаалбыт.

Дьингэр, атын киһи бу сытарын тутта булан ылыа эбитэ буолуо да, биһиги киһибит кыайан таба көрбөккө балайданан, онон-манан харбыалаан көрбүт. Онтон тимиримээри тэпсэнни-тэпсэнни көрдүүбүн диэн, ачыкытын бэйэтэ да билбэккэ букатын бадараанга тимиччи тэпсэн кэбиспит.

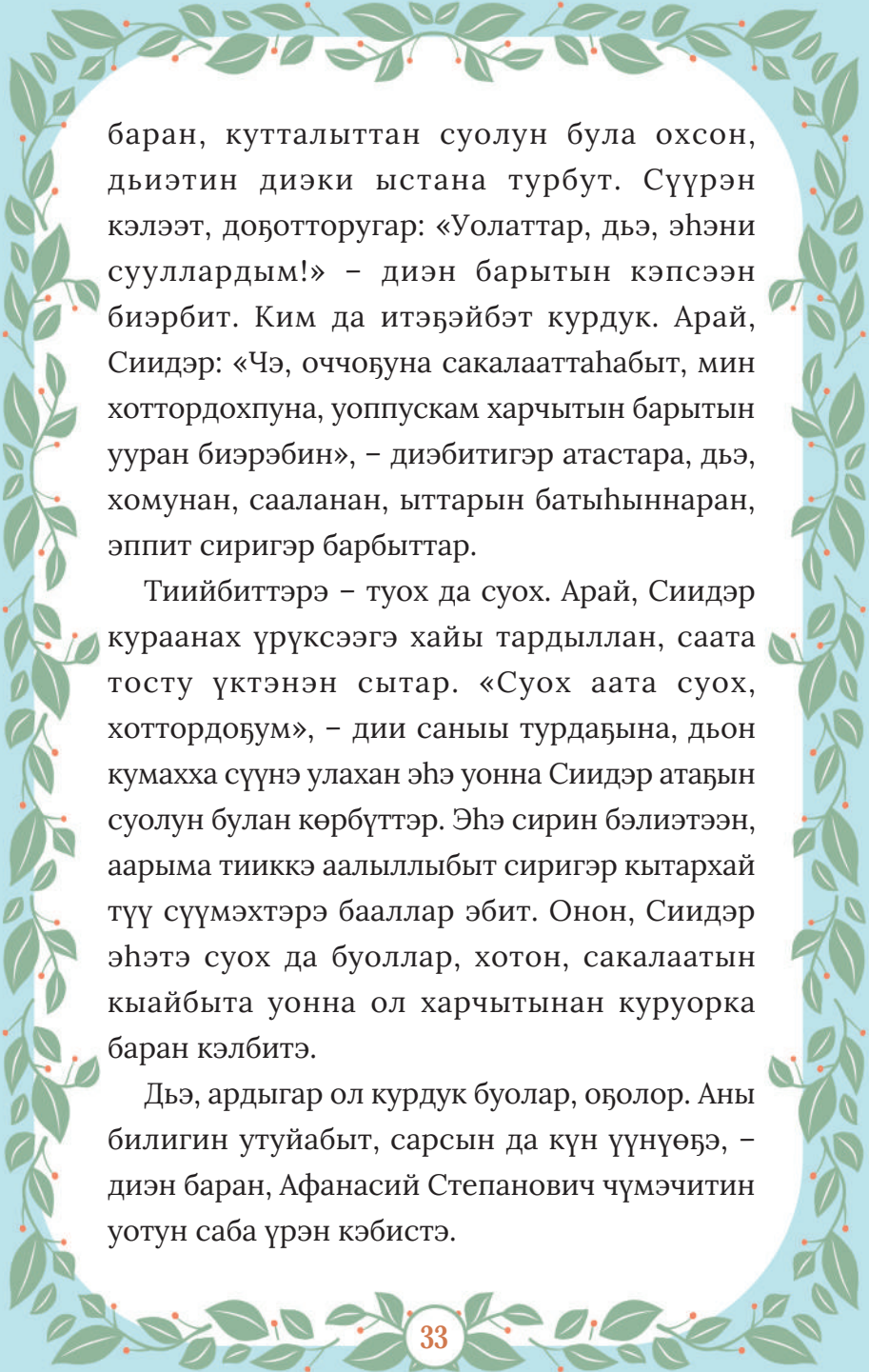
Хайыыр да кыах суох, салгыы барыахха наада, маннык биир сиргэ тэпсэнни турдахха, маар оборон ылыан сөп. Сиидэр

сигин көннөрөн, тулатын эргийэ көрбүтэ – туох да көстүбэт, мун саатар былыттаах күн буолан, хайа өттүттэн кэлбитин, ханна хайыһыахтаабын өйдөөбөт. Чэ, маартан эрэ тахсыбыт киһи диэн, иннин хоту түһүнэн кэбиспит уонна букатын мунан хаалбыт. Икки күн бэйдиэ хааман, өйүөтүн бүтэрэн, мас көтөрүн табаайамый диэн туох баар ботуруонун ытыалаан бүтэрэн кэбиспит да, харабынан мөлтөх киһи мэлисээй буоллаба дии. Дьэ, моһуок буолбут. Арай көрбүтэ, бултуохтаах күөлүгэр тахсыбыт эбит. Көрдөбүнэ, кытылга биир сабынньахтаах оҕонньор утуктуу-утуктуу балыктыы олорор. Сиидэр үөрбүт аҕай! Супту хааман тийэн, ол киһини саннын таптайбыт: «Кырдыаҕаас, бөһүөлэккэ хайдах тахсабын?». Онтуката соһуйан, эргиллибитэ – олох да эһэ буолан биэрбит!

Эһэлэр киннээх, кыйыттыгас кыыллар, эмискэ соһуттаахха «ньиэрбинэйдээн», сүрэхтэрэ да хайдыан сөп. Чэ, ол курдук эһэ Сиидэр диэки хайыспытыгар иккиэн өрө сарылаабыттар да, унган түспүттэр. Киһитэ арыый кытаанах буолан, эрдэ өйдөммүт. Туох баарын барытын бырабан

баран, кутталыттан суолун була охсон, дьиэтин диэки ыстана турбут. Сүүрэн кэлээт, доҕотторугар: «Уолаттар, дьэ, эһэни суулардым!» – диэн барытын кэпсээн биэрбит. Ким да итэҕэйбэт курдук. Арай, Сиидэр: «Чэ, оччобуна сакалааттаһабыт, мин хоттордохпуна, уопускам харчытын барытын ууран биэрэбин», – диэбитигэр атастара, дьэ, хомунан, сааланан, ыттарын батыһыннаран, эппит сиригэр барбыттар.

Тийбиттэрэ – туох да суох. Арай, Сиидэр кураанах үрүксээгэ хайы тардыллан, саата тосту үктэнэн сытар. «Суох аата суох, хоттордоҕум», – дии саныы турдагына, дьон кумахха сүүнэ улахан эһэ уонна Сиидэр атабын суолун булан көрбүттэр. Эһэ сирин бэлиэтээн, аарыма тииккэ аалыллыбыт сиригэр кытархай түү сүүмэхтэрэ бааллар эбит. Онон, Сиидэр эһэтэ суох да буоллар, хотон, сакалаатын кыайбыта уонна ол харчытынан куруорка баран кэлбитэ.

Дьэ, ардыгар ол курдук буолар, оҕолор. Аны билигин утуйабыт, сарсын да күн үүнүөбэ, – диэн баран, Афанасий Степанович чүмэчитин уотун саба үрэн кэбистэ.

Өссө биир идэ

Сарсыарда Афанасий Степанович эрдэ туран, оһоһун оттубута, чэй өрө уурбута. Онтон Айыынаны уһугуннаран: «Тоойуом, оһолор уһугуннахтарына маста киллэрээринг эрэ. Үүтээн куруук бэлэм буолуохтаах. Кыһын тымныыга тонгон-хатан, ыксаан кэлбит киһи таһыттан тон маһы киллэрэрэ соччото суох. Мин бэйэм да кэлиэм, атын билэр да, билбэт да дьоммут хонон-өрөөн, күүс мунньунан барар сирдэрэ бу. Ас уонна мас куруук баар буолуохтаах, ээх диэ», – диэтэ.

Айыына тонгох гынна.

– Сибээс манна суох, онон телефоннаргытын холбоомон, батарейкаларгытын харыстаан, наада буолуо, – диэн эһэтэ салгыы такайда. – Оһолорунг дьийэ аттыттан ырааппатыннар. Мин массыынабар баран кэлиэм, кыаллыбатаһына, дэриэбинэбэ көмө көрдүү барыам. Уһаатахпына куттанаайаххытый, хайаан да кэлиэбим. Кырса хааллын, оһолору көрсүһүө. Баһырбаһы илдэ барабын. Чэ, оһолорунг аһатаар, мин кэлиэбим.

Афанасий Степанович Кырсаны үүтээн иһигэр киллэрэн баран, ааны сабан таһыста.

Айыына дьээбэлэниэх санаата кэлэн:
– Кырса, оҕолору уһугуннар эрэ, – диэн соруйда.

Кырса орон үрдүгэр ойон тахсан, уолаттарын суорҕан нөнгүө ытырбахтаата, кычыгылатта. Оҕолору бу иннинэ ким да маннык көрдөөхтүк уонна минньигэстик уһугуннарбатаҕа.

– Тугун бэрдэй! Биһиги тыаҕа бэйэбит эрэ хааллыбыт! Баран бултуохха, – диэтэ Ылдьаа.

– Барыманг, онно араас кыыллар бааллар. Ол кэриэтэ аһаахха, – диэтэ Айыына.

Оппуонньа астаах хоччулуок иһин өнгөйөн көрөн баран:

– Пыы, мин маны сиэбэппин, – диэтэ.

Кини долбуурга туох баарын көрүтэлээтэ. Куруппалаах, лапсалаах мөһөөччүктэр, кэнсиэрдэлэр, туустаах баанка, өссө туох эрэ...

– Оо, бэчиэнньэ уонна хаппыт фрукта баар эбит, мин маны сиибин, – диэтэ уол.

Оҕолор аһаан бүппүттэригэр Айыына:

– Дьэ, эрэ, аны эһээ кэлиэр диэри үүтээннэ мас таһаахха наада, – диэтэ.

Улахаттар төһөнү кыайалларынан хастыыны да тастылар, кыра уол – биирдии хар-

даҥаһы киллэртээтэ. Сотору Оппуоска хал буолан, ытын хааддылаата:

– Кырса, көмөлөс, маста тас!

Ыта өс киирбэх биир хардаҥаһы ытыран баран, оһох ааныгар киллэрэн бырахта.

– Ураа! Табылынна! Аны билигин биһиги оһохчут ыттаахпыт! – диэн Оппуонһа үөрдэ.

– Ыт өссө биир идэтэ арылынна! – диэн Айыына мүчүк гынна.

Ыттарын ыбылы хайҥаан, имэрийэн-томо-руйан бараннар, көмөлөһүннэрэн бардылар. Оппуоска саһаантан ыла биэрэр, Ылдыыска иһирдэ кыстаан иһэр.

Эһэлэрэ кэлиитигэр мас сааһыланан бүп-пүтэ, оҕолор уонна ыт сылайалларын умнан үөрүү-көтүү бөҕө этилэр.

Бэргэһэ харабыла

Оппуоска уонна Ылдыыска үүтээн аттыгар моҕотойдуу сырыттылар. Оппуоска тиритэн, бэргэһэтин уһулла, тимэҥин сүөрдэ да, салгыы күппээрдэ турда. Моҕотойдорун сиппэтилэр. Эһэлэрэ тийэн кэллэ.

– Чэ эрэ, тоҕойдор, хомунунг, дьиэлиэххэ!

– Ураа! – диэн уолаттар үөрдүлэр.

Оппуоска капюшонун кэтэн, тимэхтэнэн баран, массына диэки сүүрдэ. Түргэн үлүгэрдик хомуна охсон, массыналарынан дьиэлэригэр элээрдэн кэллилэр.

Кэлэн эрэ баран өйдөөбүттэрэ – Кырса суох эбит, Баһырҕас эрэ кэлсибит.

– Үүтээнгэ хатаан кэбиспэтигит ини? – диэн ыйытта Афанасий Степанович.

– Суох чэхчы таһырдыа баар этэ, ааны мин бэйэм саппытым, – диэтэ Айыына.

– Чэ, оччоҕо кэлиэҕэ, – диэтэ эһэлэрэ.

Кырсааны киэһэни быһа кэтэстилэр. Сарсыарда уһуктубуттара – ыттара кэм да суох. Афанасий Степанович Ылдьаалыын ыттарын сылгылыы бардылар.

– Кырса! Кырса! – диэн ыңыран көрдүлэр.

Чугаһынан ыттара үрэр курдук.

– Кырса, кэл! Дьиэлээтибит!

Ыттара хоруйдуур, ол да буоллар чугаһаабат.

– Бу туох буолбут ытый? Тоҕо кэлэн испэтигий? – диэн Ылдьаа дьиктиргээтэ. – Кутуругуттан туохха эрэ ингиннэбэ дуу?

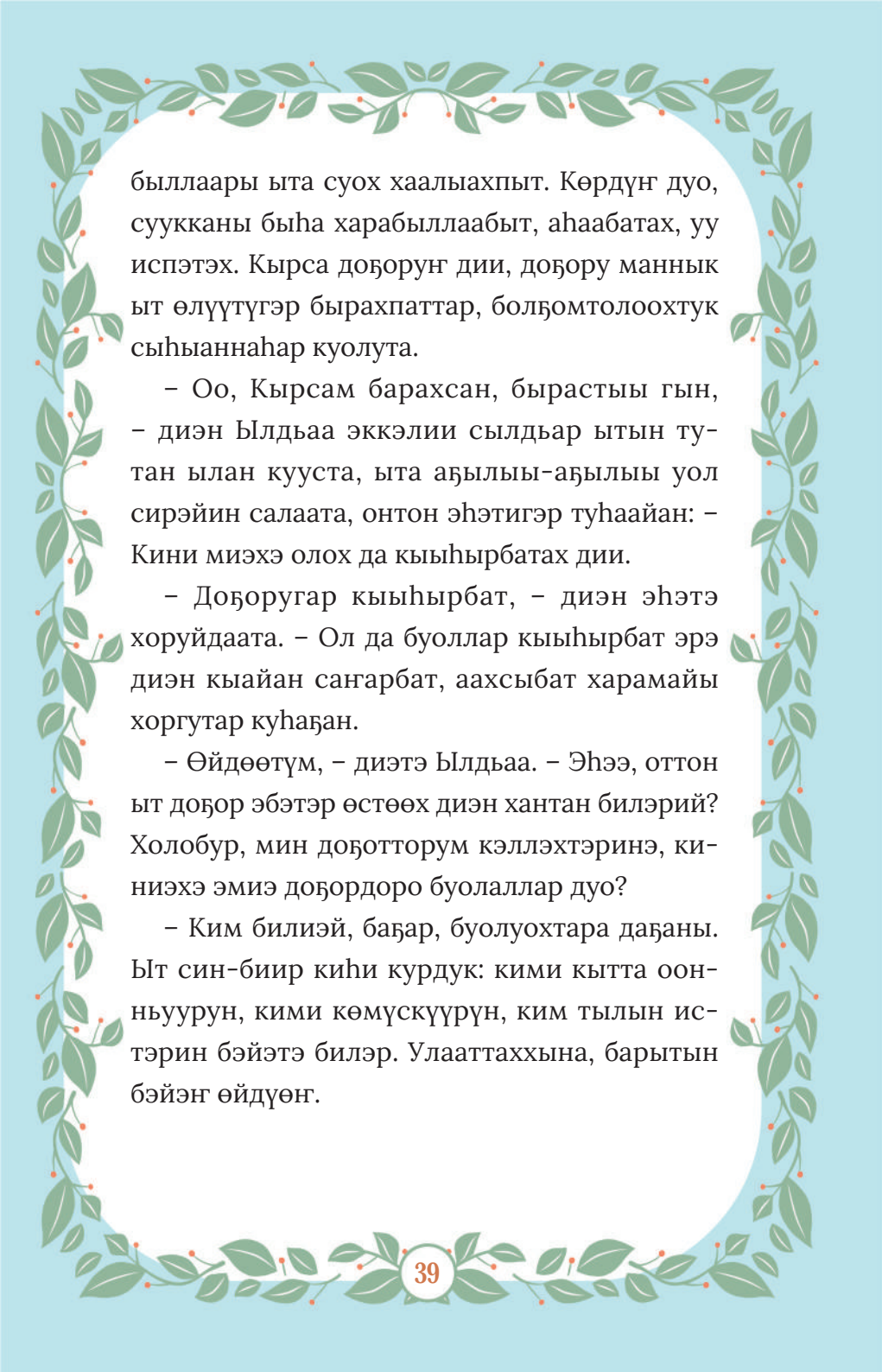
– Баран көрүүххэ, – диэтэ эһэтэ.

Мастар быыстарынан Кырса кылбайан көһүннэ. Босхо сүүрэ сылдьар курдук да, тугар сириттэн ырааппат. Чугаһаан көрбүтгэрэ – ол иһин даҕаны – ыттара Оппуоска ыксалыгар уонна үөрүүтүгэр хаалларан кэбиспит бэргэһэтин харабыллыы сылдьар эбит.

– Маладьыас, Кырса! Үчүгэй ыт! – диэн Ылдьаа ытын имэрийдэ.

– Дьэ, бу курдук, – диэтэ эһэтэ. – Хаһан да тугу да хаалларыман, эһиги малгытын хара-

быллаары ыта суох хаалыахпыт. Көрдүгү дуо, суукканы быһа харабыллаабыт, аһаабатах, уу испэтэх. Кырса доҕорунг дии, доҕору маннык ыт өлүүтүгэр бырахпаттар, болҕомтолоохтук сыһыаннаһар куолута.

– Оо, Кырсам барахсан, бырастыы гын, – диэн Ылдьаа эkkэлии сылдьар ытын тутан ылан кууста, ыта аҕылыы-аҕылыы уол сирэйин салаата, онтон эһэтигэр туһаайан: – Кини миэхэ олох да кыыһырбатах дии.

– Доҕоругар кыыһырбат, – диэн эһэтэ хоруйдаата. – Ол да буоллар кыыһырбат эрэ диэн кыайан сангарбат, аахсыбат харамайы хоргутар куһаҕан.

– Өйдөөтүм, – диэтэ Ылдьаа. – Эһээ, оттон ыт доҕор эбэтэр өстөөх диэн хантан билэрий? Холобур, мин доҕотторум кэллэхтэринэ, киниэхэ эмиэ доҕордору буолаллар дуо?

– Ким билиэй, баҕар, буолуохтара даҕаны. Ыт син-биир киһи курдук: кими кытта оонньуурун, кими көмүскүүрүн, ким тылын истэрин бэйэтэ билэр. Улааттаххына, барытын бэйэнг өйдүөн.

Туора киһи

Оҕолор олбуор иһигэр оонньуу сырытта-тарына аан аһылынна да, Ылдьаа уонна Оппуонньа аҕалара киирэн кэллэ. Уолаттар үөрэн, утары сүүрэн тийдилэр. Аҕалара Оппуонньаны тутан ылан, үөһэ өрө быраҕы-талаата. Уол үөрэн, часкыыр бөҕө буолла. Ыт-тар ону истэн, үрө-үрө саба сүүрэн кэллилэр.

– Бу аата бэйэм паапабыттан көмүскүүллэр дуо? – диэн Оппуонньа соһуйда.

– Күнүүлүүллэр, – диэн эһэлэрэ мичээрдээн кэбистэ.

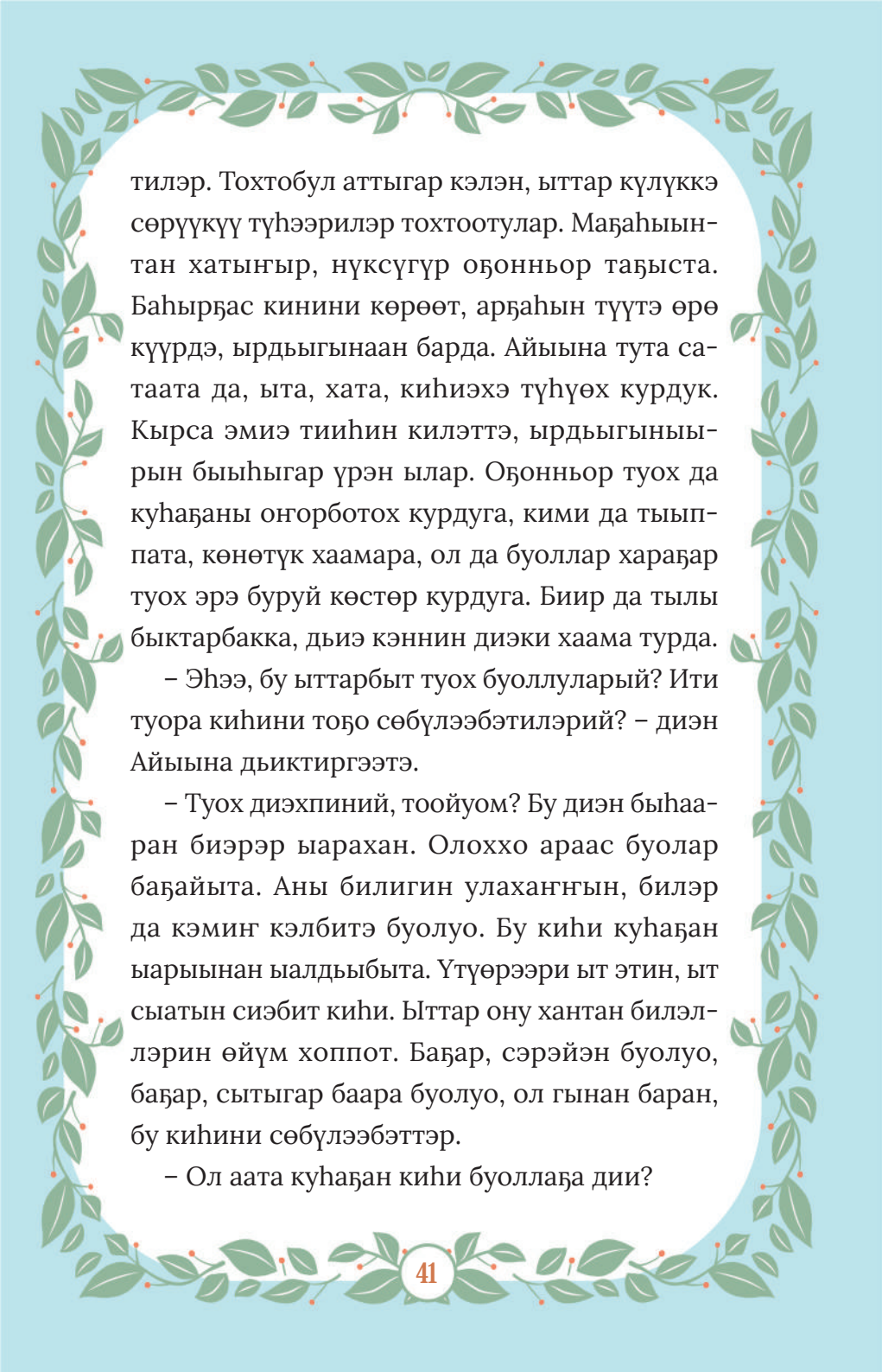
Аҕата уолун атаҕар туруорбутугар ыттар оҕо сирэйин салаан бардылар. Онтон дьохуннаах-тык туттан, ыалдьыт кинилэри имэрийэрин көнгүллээбит курдук туран биэрдилэр.

– Аҕаа, мин бүгүн Оппуонньаны бырааска илдэ бара сылдыахтаахпын, бу саас суруй-тарбыт кэммит кэллэ. Киэһэ аҕалан биэриэм, – диэтэ аҕалара. – Чэ, хомун, ороспуонньук, куораттыбыт.

Оҕолор эһэлэриниин дьоннорун автобус тохтобулугар диэри атаардылар.

Кырса уонна Баһырҕас кинилэри харах-тарын далыттан араарбакка, арыаллаан ис-

тилэр. Тохтобул аттыгар кэлэн, ыттар күлүккэ сөрүүкүү түһээрилэр тохтоотулар. Маҕаһынтан хатынҕыр, нүксүгүр оҕонньор табыста. Баһырҕас кинини көрөөт, арҕаһын түүтэ өрө күүрдэ, ырдьыгынаан барда. Айыына тутта саатаата да, ыта, хата, киһиэхэ түһүөх курдук. Кырса эмиэ тииһин килэттэ, ырдьыгынырын быыһыгар үрэн ылар. Оҕонньор туох да куһаҕаны онгорботох курдуга, кими да тыыппата, көнөтүк хаамара, ол да буоллар хараҕар туох эрэ буруй көстөр курдуга. Биир да тылы быктарбакка, дьиэ кэннин диэки хаама турда.

– Эһээ, бу ыттарбыт туох буоллуларый? Ити туора киһини тоҕо сөбүлээбэтилерий? – диэн Айыына дыктиргээтэ.

– Туох диэхпиний, тоойуом? Бу диэн быһааран биэрэр ыарахан. Олоххо араас буолар баҕайыта. Аны билигин улаханҕын, билэр да кэмин кэлбитэ буолуо. Бу киһи куһаҕан ыарыынан ыалдыбыта. Үтүөрээри ыт этин, ыт сыатын сиэбит киһи. Ыттар ону хантан билэллэрин өйүм хоппот. Баҕар, сэрэйэн буолуо, баҕар, сытыгар баара буолуо, ол гынан баран, бу киһини сөбүлээбэттэр.

– Ол аата куһаҕан киһи буоллаҕа дии?

– Бээ, киһини мээнэ сиилээбэт буол... Биһиги бу киһи тугу тулуйан ааспытын, хайдах эрэйдэммитин, туохтан оннук эмтэнэргэ санаммытын хантан билиэхпитий? Дьону сиилээмэ, оччоҕо бэйэбин да сиилиэхтэрэ суоҕа. Атын киһи өйүгэр-санаатыгар киирбит суох. Кими да кытта өстөспөт буол.

Арыалдыт ыт

Оппуонньа куораттан төннөр кэмэ кэллэ. Төрөппүттэрэ иккиэн үлэлиир буоланнар, бүтэһик оптуобуска олордон бараннар, эһэлэригэр эрийэн куугунаттылар: «Уол барда, көрсөөрүң». Ол кэмнэ Айыына Ылдьаалыын хонууга ынахтарын көрдүү сылдьаллара, эһэлэрэ ас астыы турара. Күөһүн быраҕан барара эмиэ табыгаһа суох. Оппуонньусканы ким көрсөр? Суолу, биллэн турар, бэйэтэ билэр да буоллар, оҕо харанаҕа соҕотох сылдьара табыллыбат.

– Кырса, тоойуом, Оппуонньа кэлэр, ыл, оҕоҕун оптуобустан көрүс эрэ, – диэн Афанасий Степанович соруйда. – Чэ, кытаат, тоойуом, Оппуонньабын дьиэтигэр сирдээн биэр.

Кырса итини истэн, тохтобул диэки сиэлэ турда. Баһырҕаһа батыста. Ол кэмнэ ыал-

лара оџонньор массынатын кӧрдӧрӧӧрӧ
гарааһыгар илдэ таҕыста. Айына Ылдьаа-
лыын ынахтарын киллэрэн, дьиэлэригэр киир-
дилэр. Эһэтэ да, Оппуоска да суохтар, ыттар
мэлигир. Дьикти. Ханна сылдьалларый?

Арай олбуор аана аһылынна да, Кырсаны
уонна Баһырҕаһы батыһыннаран, Оппуонья
киирэн кэллэ.

– Хайа, хантан күөрэйдин? – диэн убайдаах
эдьиийэ соһуйдулар.

– Куораттан кэллим, – диэн бырааттара хап
сабар эппиэттээтэ. – Мин бэйэм да, улахан
киһи курдук сылдьар кыахтаахпын! Кырсалаах
Баһырҕастыын ханна баҕарар тийиэм этэ!

Муммуттары быһааччылар

Ол сайын итии да итии этэ, оџолор оџуруок-
ка уу кут да кут буолаллара. Ардах аанья
түспэккэ, уһааттара кураанахсыйара, ол иһин
күөлтэн бөтүөнүнэн таһаллара. Айына, Оп-
пуонья уонна Ылдьаа бөтүөннэрин тэлиэ-
скэбэ ууран бараннар, уу баһа бардылар. Ыт-
тар идэлэринэн батыстылар. Айына күөлтэн

ууну солуурунан баһа-баһа бөтүөнүгэр кутан толордо, биэдэрэтигэр уу баста. Оппуонна далаһаттан оонньуур биэдэркэтигэр уу баһынна. Ылдьаа тэлиэскэтин тутууруттан тутта. Оҕолор, дьэ, дьиэлээри турунан эрдэхтэринэ, Кырса эмискэ кулгаабын чороннотто, биирдэ эрэ «ньон» үрэн ылла, оҕолор диэки көрбөхтөөтө уонна тыа диэки көрбүтүнэн турбут сиригэр тохтоон хаалла. Баһырҕас кинини үтүктэн, аттыгар турда уонна кулгаабын чороннотто. Кинилэр киһи кулгааҕар иһиллбэт тыаһы-ууһу истэргэ дылылар, кулгаахтара тэбис-тэнгэ лакаатар курдук биир кэм туора-маары эргичиннэс.

– Туох буоллун, Кырса? – диэн ыйытта Ылдьаа.

– Тугу эрэ иһиттэ буолуо, – диэтэ Айыына.
– Чэ, бардыбыт.

Оппуонна хап-сабар:

– Көрдөөн! – диэтэ.

Ыттар бииргэ тыа диэки түһүнэн кэбистилэр. Үрэр да, ырдьыгыныыр да суох, туох эрэ суһал дьыалаҕа ыксаан аҕай сүүрэн эрэр курдуктар.

– Тоҕо «көрдөөн» диэн кэбистигиний? Аны бэйэлэрин хантан көрдөөн булабытый? – диэтэ Ылдьаа.

– Оттон, баҗар, наһаа наадалаах буолуодии! Тугу эрэ билэн бардахтара дии, – эппиэт-тэстэ Оппуоска.

– Чэ, сүүрэкэлээн баран төннүөхтэрэ, кыра оҕолор буолбатахтар, булан сылдыяхтара, оттон биһиги оҕуруоппутугар уу кутар кэммит кэллэ, онон барыах, – диэтэ Айыына.

Оҕолор дэриэбинэҕэ чугаһаабыттарын кэннэ тыа саҕатыттан Баһырҕас ойон тахсан, дохсуннук үрэн баһырҕатта. Үрэ-үрэ тыа диэки эргиллэн көрөр.

– Көрдүгүт дуо? Эппитим дии, кими эрэ булбуттар, туох эрэ буолбут! – Оппуонһа хараҕа кыайбыт-хоппут киһи быһыытынан эриличчи көрдө.

– Ыңыар дии, бардыбыт, – диэт Ылдьаа тэлиэскэтин быраҕан, тыа диэки ыстанна.

Айыына уолаттары кыайан тохтоппото, ини-биилэр тыа саҕатын диэки ыстаммытара эрэ баар буола оҕуста. Онон эдьийдэрэ солуурун сиргэ ууран баран, сурустарын экирэтэн, сүүрэ турда.

Сэппэрээктэри ааһан, хатын чаранҕа сүүрэн тийбитигэр оҕолор уонна дьахтар куолаһын иһиттэ. Чугаһаан көрбүтэ – сиргэ эр киһи олорор эбит, аттыгар уончалаах уол

уонна ийэлэрэ буоллаҕа, сырдык баттахтаах, күөх харахтаах дьахтар букунайа сылдьаллар, Кырса эр киһи атаҕын салыыр, Баһырҕас дьону тула көтө сылдьар.

– Оҕолоор, биһиэхэ көмөлөһүн эрэ, баһаалыста, – диэтэ сырдык сэбэрэлээх дьахтар. – Бэҕэһээ ойуурга сынньана кэлэн бараммыт, массынабыт тохтоон хаалбыта, тыаҕа ханнык эрэ дьиэни буламмыт хоннубут, сарсыарда төлөпүөннэрбит олорон хаалбыттар, букатын да мунан хааллыбыт. Саатар аҕабыт атаҕын өлөрдө, кыайан хаампат. Дэриэбинэ мантан чугас дуо?

– Аһаа, бу олох чугас кэлбиккит ээ, манна баар, – диэтэ Оппуоска дьиэтин диэки ыйыйа.

– Турар кыахтааххын дуо? – диэн Айыына киһиттэн ыйытта.

– Суох, тоойуом. Олох үктэннэрбэт, – диэтэ киһи атаҕын кууспаҕалаат.

– Улахан дьону ынгырын эрэ, баһаалыста, – диэн дьахтар көрдөстө, – атаҕа наһаа күүскэ ыалдьар.

– Биһиги эһээбитин ынгырыахпыт! – диэтэ Оппуонньа. – Кини барытын сатыыр!

– Чэ, кытаатын, тоҕойдор, биһигини булбуккутугар махтал! – диэтэ дьахтар.

Блддыыскалаах Оппуоска дьиэлэрин диэки сүүрэн бурбаттылар. Айыына ыттарын кытта муммут дьону кытта хаалыста.

– Эн аатын кимий? – дин ыйытта уол.

– Айыына. Оттон эн?

– Мин аатым Андрей. Наһаа үчүгэй ыттардаах эбиккин дии! Биһигини булан баран, өссө эһигини ыңырдылар. Наһаа өйдөөхтөр. Арай, кинилэр суохтара буоллар, итинник олоруо этибит ханна барарбытын билбэккэ.

– Аһаа, кинилэр барытын сатыыллар уонна билэллэр, арай, сатаан сангарбаттар эрэ.

Сотору буолаат, эһээлэрэ уонна ыаллыы олорор киһи кэллилэр. Эчэйбит киһини тыаттан таһааран, массыынаҕа олортулар. Кэргэнэ, уола уонна Айыына эмиэ олорустулар. Оттон ыаллара бу дьон массыынаһын көрө хаалла.

Дьиэҕэ кэлээт, эһээ, бастатан туран, дьонун аһатта, онтон хантан сылдьалларын, тугу дьарыктаналларын сиһилии ыйытта. Биллэн турар, хардарыта билэр дьоннорун булустулар.

Андрей таһырдыа оҕолору уонна ыттары кытта оонһуу сырытта. Сотору буолаат, ыаллара били дьоммут массыынаһын сүүрдэн аҕалан, олбуорга киллэрдэ.

– Баах ангаара бензин куттум, туга алдыам-мытын булан онгордум, – диэтэ. – Онон сарсыарда айаннаххытын сөп буолла.

– Ээ, сарсыарданы кэтэһэ олоруохпут дуо? – диэтэ Андрей ийэтэ. – Мин уруулга бэйэм олоруом. Кэргэммин тута травмпуунга илдьиэм. Мантан ыла суол көнө дии, тийиэхпит.

– Чэ, көрөөрүн, сотору харангарыа, сэрэнэн сылдыаарын, ыксаабакка айаннаар, – диэтэ эһээ.

– Эһиэхэ улахан махтал, Афанасий Степанович! Эһиги: оҕолор, ыттар суоххут эбитэ буоллар, туох-туох буоларбыт биллибэт этэ, – диэтэ сырдык дьахтар.

– Андрияша, кэл, бардыбыт! – диэн уолун ынгырда.

– Нуу, маам, мин өссө кыратык оонньуу түһэбин дуо, эрдэ дии!

– Суох, массыынаҕа олор. Оҕолору кытта бакаалас.

Андрей Ылдыаа диэки эргилиннэ:

– Чэ, дабаай, көрсүөххэ диэри!

– Кэпсэппиппит курдук оонньууга онлайн көрсүһүөхпүт, Стрелок! Мин эйиэхэ в контакте суруйуом!

– Бассаабынан биллэриэм онлайн киирэр-бин! Бакаа, Айыына уонна Афоня! Бакааларын, Кырса уонна Баһырбас!

– Дьэ, махтал, Степаныч! Доруобай буол! – диэн эчэйбит киһи эһээлиин илии тутуста. – Мин да өттүбүттэн дьэбиннириэ суоҕа, көрсүөхпүт!

Күүтүллүбэтэх ыалдьыттар барбыттарын кэннэ эһээлэрэ:

– Көрдүгүт дуо, оҕолоор, үүтээммит муммут дьонго туһалаата. Бүгүн үтүө майгыгытын көрдөрдүгүт, үчүгэи онордугут. Бу курдук дьонго көмөлөһөр наада. Маладьыастар!

– Оттон саамай маладьыастар – Кырса уонна Баһырбас! – диэтэ Оппуонья.

Ыт да араастаах

– Ыттар бары маладьыастар дии, эһээ, – Ылдьаа улахан, билэр-көрөр киһи быһыытынан эрэллээхтик эттэ. – Айылбалара оннук дии?

– Айылба айылбанан, ол гынан баран, ыты хайдах иитэргиттэн, үөрэтэргиттэн тутулуқтаах, – диэтэ эһээ.

– Ол кырдык. Мин иитиитэ суох ыттары эмиэ билэбин! Биир оннук ыты биһиэхэ олордо сылдыбыттар, – диэтэ Айыына.

– Эн ыттаах этин уонна биһиэхэ ол туһунан тугу да эппэтэҕин дуо? – диэн соһуйда Оппуоска.

– Мин ытым буолбатах этэ, ийэм дьүөгэтэ үлэтинэн ыраата барарыгар хаалларбыта, – диэтэ Айыына.

Дейл диэн ааттаах сангарды улаатан эрэ лабрадор боруодалаах ыт оҕото Айыына дьиэтигэр биирдэ баар буола түспүтэ. Урут иччитинээн кинилэргэ ыалдыттыы хаста да кэлэ сылдыбыт буолан, бэйэтин дьиэтигэр курдук сананан кэбиһэн баран, туохтан да кыбыстыбакка, кимтэн да толлубакка, дьону атыңыраабакка, дьиэлээхтэргэ бэрт сайаҕастык сыстан барбыта. Төрөппүттэрэ үлэлиир уонна куруук иллэнэ суохтарын быһыытынан ыты аһатар уонна дьяарбаттар сорук Айыынаҕа сүктэриллибитэ.

Киэһелик Айыына дьонугар ас буһараары морозильниктан эт кырбаһын ороон таһааран, остуолга уурбута. Дейл соторутааҕыта аһаабыт курдук этэ даҕаны, эт сытын ылан, остуолга ытта сатаан муннанна.

– Олор, Дейл! – диэн Айыына хамаанда-
лаата. – Тыытыма! Сыыһа!

Ол гынан баран, туһа тахсыбата. Ыксаан,
этин миискэ иһигэр уган баран, хаппахтаата.
Онтон табыллыа суох диэн өйдөөн, томтору-
гун, сиэтэр быатын кэтэрдэн, таһырдыа дьаар-
бата таһаарда.

Көрүдүөргэ тахсаат, ыт үөрүүтүттэн кыыһы
соспутунан иннин хоту туох баар күүһүнэн
дьулууста. Ыалларын көрсөн, хап-сабар дороо-
болоһо-дорооболоһо ытыгар соһуллан, та-
һырдыа диэки сурулуу турдулар.

Олбуорга тахсан, мас быраба оонньоотто,
уулуссанан дьаарбатта. Ытын оҕото санааты-
гар дуоһуйуор диэри күүлэйдээтэ. Дьиэбэ кил-
лэрэн, астыырга мэхэйдээбэтин диэн Дейлы
хоско сапта. Бэйэтэ илиитин суунан баран,
куукунаба киирбитэ, доҕоор! Ыта аанын мун-
нунан аспыт уонна куукунаба киирэн, остуол-
га ыттыбыт! Миискэ хаппаба тилигир-талыгыр
тыастаахтык муостаба сууллан түстэ.

– Тохтоо, Дейл! Остуолтан түс! – диэн
Айыына хамаандаалаата.

Ол гынан баран ытын оҕото тылын ис-
тибэтэ. Эти былдыһан, айаба аппаһнас.
Кинини куттаары кыыс муннун иннигэр

быһағынан далбаатаата. Оттон Дейл онно эрэ кыһаммакка, оруобуна киирэн биэрдэ: кыыс быһағынан ыт муннун ортотунан дабайан кэбистэ. Ыт ыйылыы-ыйылыы хос диэки тэскилээтэ. Айыына бэйэтэ да соһуйда, куттанна. Быһағын төлү тутан кэбиһэн баран, тардартан баатаны таһааран, ойо тардан ылла, дьуотунан илиттэ. Хоско киирэн, Дейлы моонньуттан кууһан ылла уонна бааһырбыт муннун дьуоттаах баатанан муннун баттыалаата. Дьэ, доҕоор, ый-хай бөҕө саҕаламмата дуо: ыт сүр улаханлык уонна аһыннарыылаахтык ыйылыы-ыйылыы харағын кылардыы көрөн, муннун одууласта, ыарыыта бэрдиттэн харағыттан бөп-бөдөн харах ууларата малаатылар. Айыына Дейлы ытан кэбистэ. Ыта илин атахтарынан муннун туттан баран, балайда өр ыйылаата, ытаата.

Киэһэ ийэтэ үлэтиттэн кэлбитигэр кыыс барытын кэпсэн биэрдэ. Ийэтэ:

- Ыт мунна - саамай ыарыылаах сирэ, онон сэрэниэххэ наада. Хата, оҕобун ытырбатах дии. Туох да диэбитин иһин, санаатыгар куттал үөскээбит кэмигэр кыыл төбөтүгэр туох көтөн түһүө биллибэт буоллаҕа дии. Такайыллыбатах ыт эбит. Чэ, буоллун, сотору дьиэлиийик.

Онтон ыла Дейл Айыынаны көрдө да куорта сылдыар буолла. Куттала бэрдиттэн мэктиэтигэр муннун илин атахтарынан хаххаларнар, бэл, харахтарын симпэхтиир. Ыт – киһи доҕоро. Ол гынан баран ыты, бастатан туран, иитиэххэ, үөрэтиэххэ-такайыахха наада. Айыына онтон ыла ыт да араас буолар эбит диэн бигэ өйдөөбүтэ.

Мааны «хотун» уонна хара үлэһит

Оҕолор киһи доҕотторун уонна көмөлөһөөччүлэрин – ыттар тустарынан балачча элбэҕи билэр буолбуттара. Ол гынан баран сорох ыт мааныга, дьон тапталыгар күөлэһийэрин, оттон сорох – кыһамныылаахтык үлэлээн-хамсаан, айаҕын ииттэрин билбэт этилэр.

Биирдэ Айыына, Ылдыаа уонна Оппуонна сөтүөлүү бардылар. Кырса уонна Баһырбас – үлэһит бэртэрэ, ол саҕана эһээлэригэр көмөлөһөн, үлэлии-хамсыы барсыбыттара. Үрэххэ кэлэн, оҕолор тыа сиригэр сынньана кэлбит куораттааҕы доҕотторун көрүстүлэр.

Эльвира ол кэмнэ күлүмүрдэс таастаах моой-
торуктаах, төбөтүн уһун түүтүгэр атылаас
лиэнтэлээх йоркширская терьерын илиитит-
тэн түһэрбэккэ, көтөҕө сылдъара.

– Привет, Айыына, – диэтэ Эльвира. –
Биһиги Доллибытынаан сөтүөлүү кэллибит.
Туох дии саныгыный, бантигын устабын дуу,
эбэтэр маннык сөтүөлээтин дуу?

– Кини олох да бантига суоҕа буоллар ор-
дук этэ, – диэтэ Эля сурдыа Артур. Ол эрэри
кинини ким да истибэтэ.

– Бантиктаах сырыттын ээ, – диэтэ Айыына.
– Итинник ордук көстөр уонна төбөтүн син-
биир илиппэтэ буолуо.

Кыргыттар көрсүспүччэ тугу барытын ум-
нан туран, кэпсэппитинэн бардылар. Эльвира
ытын сиргэ түһэрэн, босхо ытан кэбистэ. Бу
кэмнэ үрэх кытылын устун бытааннык, мэч-
чийэ-мэччийэ ынахтар аастылар. Бостуук –
дьоһуннаах да буоллар, дьоҕус соҕус боруо-
дата суох ыт – кэрэчээн Доллины көрөн үөрдэ,
ынахтарыттан аралдьыйан, кутуругун куй-
манната-куйманната билистэ. Барахсан эр-
гэрбит курунан оҥоһуллубут моойторугун
алюминий бэрээскэтэ Долли күлүмүрдээ-
бит моойторугун уонна уопсайынан бэйэтин

кытта тэннээтэххэ, түүтэ эрбэйэн-сэрбэйэн, киһи эрэ аһынах курдуга. Ол да буоллар ыттарбыт билистилэр, экирэтиһэ оонньоотулар. Уолаттар ол оонньоуга кыттыһан, мээчик быраҕа оонньоотулар. Күлсүү-салсыы, сэргэхсийи буолла.

– Оо, дьэ, бу Долли хайдах итинник талымаһа суоҕуй? Бачча айылаах чуучалканы кытта оонньоу сылдьар! – сказала Эльвира. – Дьэ эрэ, Долли, кэл манна!

Артур оонньоу сылдьан, тохтуу биэрдэ, илиилэрин күүһэ суох түһэрэн баран, аһынарыйылаахтык энгээриттэ:

– Ээһаа-а, биһиги киһилии оонньотууй...

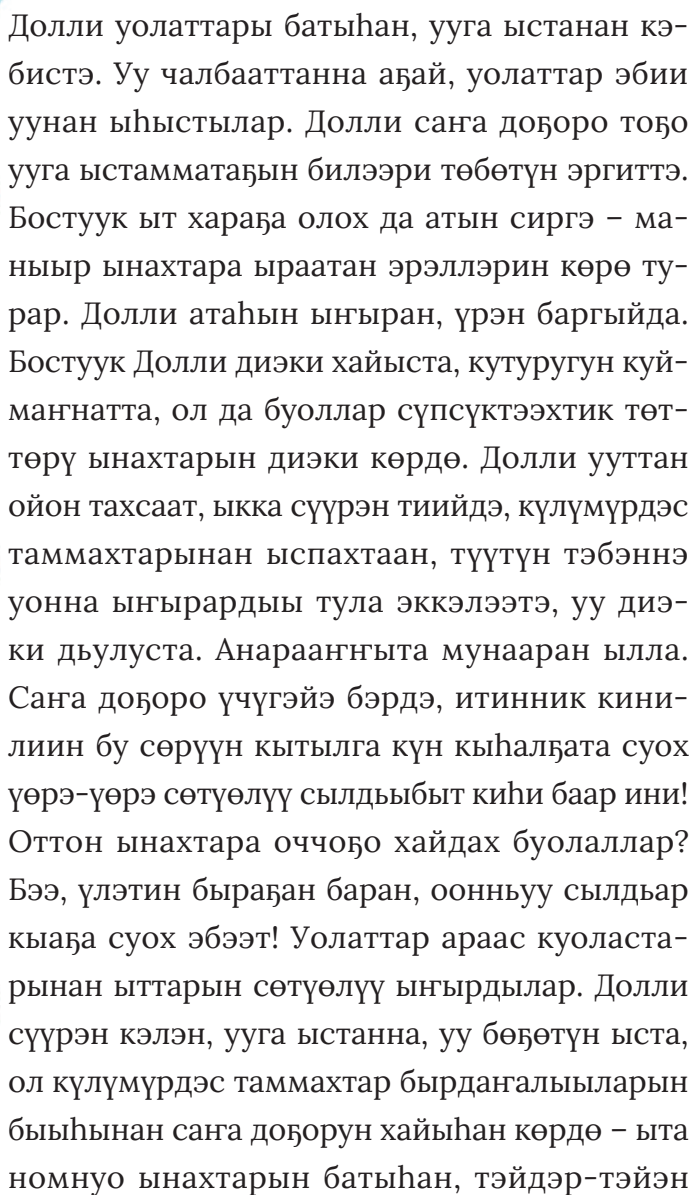
Оппуонһа мэниктик көрөн баран, сангата суох ыттарга мээчик бырахта:

– Мэ, тут, Долли!

Эмиэ «һуу-һаа» саҕаланна, күлүү-үөрүү, ыстангалааһын.

– Ээ, сырыттыннар, оонньоотуннар, – диэтэ Айыына. – Эн, хата, Лиза Машаҕа туох диэбитин ситэ кэпсээ...

Кыргыттар кэпсээннэрин үгэнигэр киирдилэр, отгон уолаттар сөтүөлүү киирэргэ саннылар. Ини-биилэр бииргэ ууга сүүрэн киирдилэр, атастара кэннилэриттэн батыста.

Долли уолаттары батыһан, ууга ыстанан кэ-
бистэ. Уу чалбааттанна аҕай, уолаттар эбии
уунан ыһыстылар. Долли санга доҕоро тоҕо
ууга ыстамматаҕын билээри төбөтүн эргиттэ.
Бостуук ыт хараҕа олох да атын сиргэ – ма-
ныыр ынахтара ыраатан эрэллэрин көрө ту-
рар. Долли атаһын ыңыран, үрэн баргыйда.
Бостуук Долли диэки хайыста, кутуругун куй-
маннатта, ол да буоллар сүпсүктээхтик төт-
төрү ынахтарын диэки көрдө. Долли ууттан
ойон тахсаат, ыкка сүүрэн тийдэ, күлүмүрдэс
таммахтарынан ыспахтаан, түүтүн тэбэннэ
уонна ыңырардыы тула эккэлээтэ, уу диэ-
ки дьулууста. Анараангыта мунааран ылла.
Санга доҕоро үчүгэйэ бэрдэ, итинник кини-
лиин бу сөрүүн кытылга күн кыһалҕата суох
үөрэ-үөрэ сөтүөлүү сылдыбыт киһи баар ини!
Оттон ынахтара оччоҕо хайдах буолаллар?
Бээ, үлэтин быраҕан баран, оонһуу сылдыар
кыаҕа суох эбээт! Уолаттар араас куоласта-
рынан ыттарын сөтүөлүү ыңырдылар. Долли
сүүрэн кэлэн, ууга ыстанна, уу бөҕөтүн ыста,
ол күлүмүрдэс таммахтар бырдангалыыларын
быыһынан санга доҕорун хайыһан көрдө – ыта
номнуо ынахтарын батыһан, тэйдэр-тэйэн

иһэр. Көр-нар кэмигэр эрэ буолуохтаах, үлэ – дьол!

Долли ыт ыраатан эрэрин хомойбуттуу одууласта, онтон Оппуонньа кинини уунан ыспытыгар уопсай оонньууга, көргө-нарга сыстан, били бостуук туһунан олох да умнан кэбистэ.

Бу курдук дьон да ортотугар буолар. Ким эрэ үлэтин онгорор, оттон ким эрэ барыта бэ-лэмнэ олорон, көргө-нарга эрэ тардыһар.

Селендис

Кырса уонна Баһырҕас сотору-сотору суолга тахсан, атын ыттары кытта охсуһаллар. Афанасий Степанович сиэннэрин харыстаан, ыт охсустабына орооспот буолун диэн үөрэтэр. Бүгүн эмиэ ый-хай иһиллибитигэр оҕолор улаханга уурбатылар. Сотору буолаат, ыттара олбуорга сүүрэн киирдилэр. Баһырҕас тугу эрэ ытыра сылдьар. Оппуонньа күүлэт-тэн ойон тахсан:

– Аҕал, Баһырҕас! – диэтэ.

Айыына Ылдьаалыын эмиэ табыстылар.

– Оппуоска, бу эн бэҕэһээ уулуссаҕа имэрийбит куоскан оҕото дии! – диэтэ Ылдьаа.

– Барахсан, куттаммыт аҕай, олох ибигирии сылдьар, – диэн Айыына куоска оҕотун илиитигэр ылан, имэрийдэ-томоруйда.

Өйдөөн көрбүттэрэ куоскаларын оҕото куттаммыт эрэ, баас-үүт суох, арай ыт ытырбытыттан буолуо, кутуругун төбөтө тостубут. Үс өгнөөх, от күөх харахтааҕа биирэ ситэ аһылла илик, уп-улахан төбөлөөх, ньылаархай түүлээх. Оҕолор бэйэлэригэр хааллары үөрдүлэр.

– Үс өгнөөх куоска дьиэҕэ нус-хас олобу аҕалар. Ол гынан баран тыһы эбит, оҕолон-

нобуна, оџолорун ханна гынабытый? – диэтэ эһэлэрэ.

– Уол эбитэ буоллар, инопланетянин курдук Зератул диэн ааттыахха сөп этэ, – диэтэ Ылдьаа. – Оттон ылбат буоллахпытына, ватсабынан суруйуохха уонна хаартыскалаан ытыахха, баҕар, ким эрэ ылыаҕа.

– Мин куоскам! Кимиэхэ да биэрбэппин! Бэйэм ийтиэм уонна үөрэтиэм! – диэн Оппуоска куоска оџотун хаба тардан ылла уонна барыларын сүүһүн аннынан көрөн туран, ыга кууста.

– Чэ, чэ, сөп, сөп, – диэтэ Айыына. – Сыччах төрөппүттэринг көнүллээтэхтэринэ.

– Кини эмиэ инопланетянка. Мин кинини кыыс буоллаҕына Тали диэн ааттыам.

– Туох дыкти ааттарын толкуйдаан таһаарабытый? – диэн дыктиргээтэ Охонооһой.

– Ээ, ити көмпүүтэр оонньууларыттан ылаллар, – диэтэ Айыына.

– Куоскаҕа олох барсыбат ааттар, – диэтэ эһэлэрэ.

– Оччоџо Селендис, – Оппуонһа, хата, бэриммэт.

– Дьэ, бу сөптөөх аат буолуон сөп, – диэтэ Охонооһой. – Селена диэн былыргы гириэктэр ый таңаратын ааттыыллара. Куоскалар

түүнгү харамайдар, онон куһаҗана суох аат буолсу.

– Бүттэ, Селендис миэнэ, – диэн түмүктээтэ Оппуонһа.

– Хантан кини манна кэлэн хаалла? – диэтэ Ылдьаа.

– Киниттэн охсуһуу саҕаламмыта буолуо, – диэтэ эһээлэрэ. – Ыттар бултаһа сырыттахарына, бука, Баһырҕастаах Кырса бэҕэһээ Оппуонһа имэрийбит куоската диэн көмүскэстэхтэрэ буолуо, ол иһин наадыйара, харыһыйара буолуо диэн бу уолга аҕалан биэрэллэр.

– Маладьыас, Баһырҕас! Маладьыас, Кырса! Үчүгэй ыттар куоскабын аҕалан биэрдилэр, – диэн Оппуоска ыттарыгар махтанна.

Бу курдук Селендис бу дьиэҕэ олорон барда. Айыына кинини тэриэлкэттэн үүт иһэргэ үөрэппитэ, Оппуонһа ханна барда да, илдьэ сылдьара, бииргэ оонһуура. Куоската махтанан, илиитигэр үүнэн тахсыбыт үөһөннэрин уонна мэннэрин салаан, суох гыммыта, былырыын тостубут илиитин кып-кыра атахтарынан имитэн илбийэрэ, аһары мэниктээн, төбөтө ыарыйдаҕына, кулгааҕа чункунаатаҕына угуттаан абырыыр буолла.

Кырса уонна Баһырҕас куоска оҕотугар сэрэнэн, харыстаан сыһыаннаһаллара. Оҕолор

кыһаллалларын, түбүгүрэллэрин көрө-көрө бэйэлэрэ эмиэ аһатарга санаммыттара. Ардыгар кутуйаҕы тутан аҕалаллар, ардыгар күтэри кэһиилэнэллэр. Барытын куоска оҕото саһар сиригэр – кирилиэс анныгар – кэчигирэтэн иһэллэрэ. Селендис итинник аһы кыайан сиз-бэт, кырата бэрт, онон эһээ сотору-сотору бу хасааһы бэйэтэ ыраастыыр.

Куоска оҕото ыттары бэркэ сөбүлээн, ордук Баһырҕастан олох арахпат. Илин атахтарын ыккардытыгар киирэн баран, утуйан хаалар. Баһырҕаһа уһугуннарыам диэн куттанан, хамсаабакка олорор. Уһуктан баран, ытын көксүн угуттаан, имитэн, илбийэн абырыыр. Ыта таптаан, куосканы салаатаҕына, кып-кыра куоска оҕото атаҕар уйуттубакка, охто-охто турар. Оҕолор ону көрөн, үөрэллэр.

Үрүн тыын өллөйө

Оҕолор обуруоттарыгар уу баһа бардылар. Оппуонньа куоскатын сөтүөлэтээри харбыыр төгүрүгү үрэн, ильдэ барда. Айыына уу баһа сырыттаҕына, Оппуонньа эрэһиинэ саппыкылаах ууга киирэн, Селендиһи эрэһиинэ төгүрүккэ олордон, хатааһылата сатыы сырытта.

Куоскатын оџото куттанан, ибигири-ибигири нџааџынаа да нџааџынаа буолла.

– Акаары, тоџо куттанаџыный? Үчүгэй баџайы дии! Билигин арыый дирингэ киирдэхпитинэ, өссө үчүгэй буолуоџа, – диэтэ Оппуоннџа.

Эмискэ уол туохха эрэ иннэн, ууга умса баран, алџас төгүрүгүн дирингэ аннџан кэбистэ.

– Селендис, куттаныма, мин эйигин билигин быыһыам! – диэт ойон туран, иннин хоту ыстанна уонна онхойго үктэнэн, чачайан-тимирэн барда.

– Сатаан харбаабат дии! – диэн Ылдьаа куттанна, инитин быыһаары ууга ыстанна.

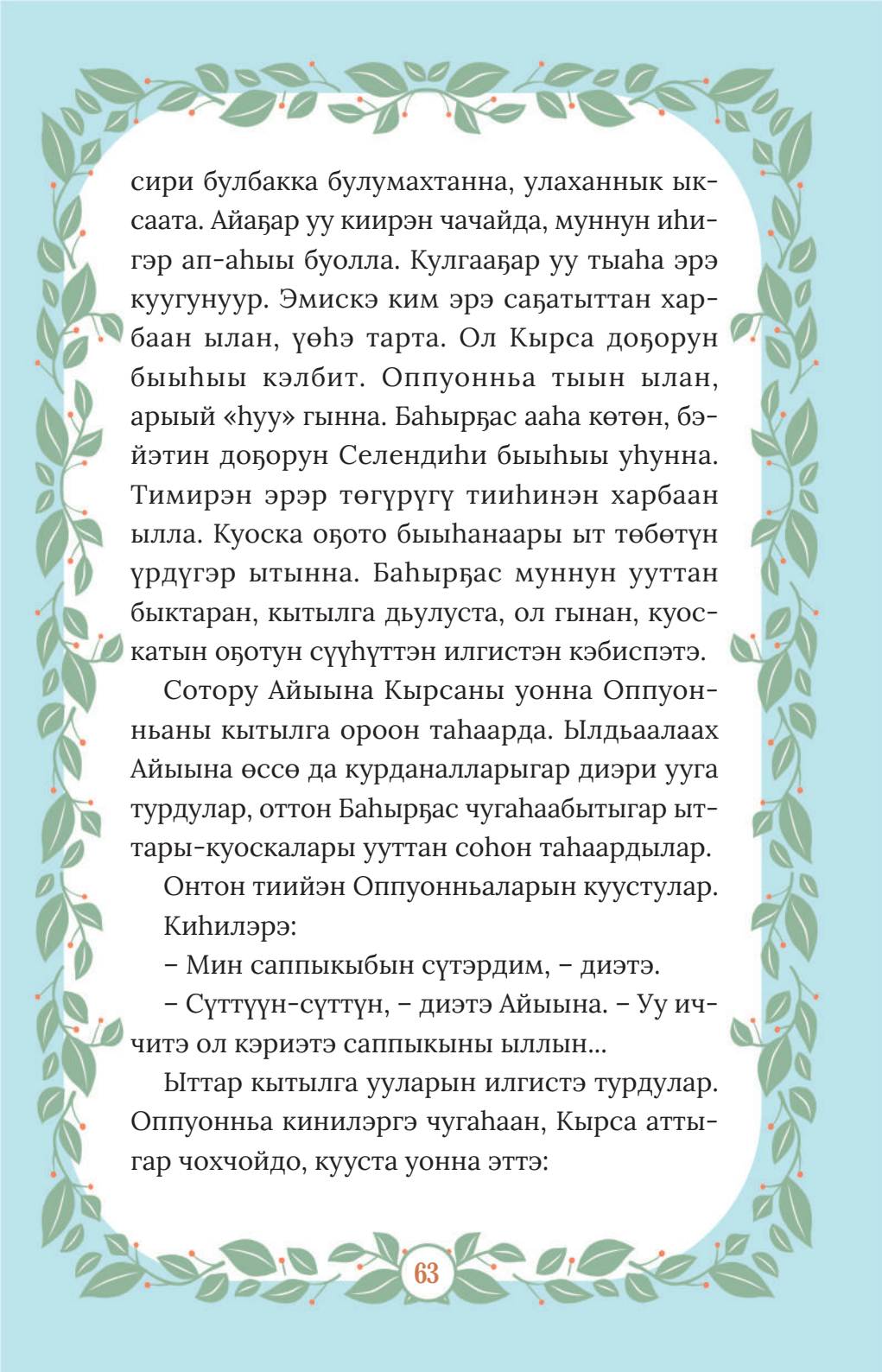
– Тохтоо! Эн эмиэ сатаабаккын буолбат дуо! – диэн Айыына кинини тохтоотто.

Ылдьаа тохтоон, эџьийин диэки көрдө:

– Чугас ээ, мин тийиэх курдукпун!

– Тохтоо Ылдьаа! Мин бэйэм, – диэтэ Айыына уонна курданарыгар диэри ууга киирдэ, ол гынан баран, кыайан тийбэтэ.

Ыттар иккиэн тэнгэ ууга ыстаннылар. Селендис куттанан, эрэһинэни иннэ курдук тыгырахтарынан дџөлү тутан кэбистэ. Салгын булдьугуруу-булдьугуруу таџыста, төгүрүк харбийан барда. Оппуоннџа атаџын анныгар

сири булбакка булумахтанна, улаханнык ыксаата. Айаҕар уу киирэн чачайда, муннун иһигэр ап-аһы буолла. Кулгааҕар уу тыаһа эрэ куугунуур. Эмискэ ким эрэ саҕатыттан харбаан ылан, үөһэ тарта. Ол Кырса доҕорун быһыһы кэлбит. Оппуонньа тыын ылан, арыый «һуу» гынна. Баһырҕас ааһа көтөн, бэйэтин доҕорун Селендиһи быһыһы уһунна. Тимирэн эрэр төгүрүгү тийһинэн харбаан ылла. Куоска оҕото быһһанаары ыт төбөтүн үрдүгэр ытынна. Баһырҕас муннун ууттан быктаран, кытылга дьулууста, ол гынан, куоскатын оҕотун сүүһүттэн илгистэн кэбиспэтэ.

Сотору Айыына Кырсаны уонна Оппуонньаны кытылга ороон таһаарда. Ылдьаалаах Айыына өссө да курданалларыгар диэри ууга турдулар, оттон Баһырҕас чугаһаабытыгар ыттары-куоскалары ууттан соһон таһаардылар.

Онтон тийээн Оппуонньаларын куустулар.
Киһилэрэ:

– Мин саппыкыбын сүтэрдим, – диэтэ.

– Сүттүүн-сүттүн, – диэтэ Айыына. – Уу иччитэ ол кэриэтэ саппыкыны ыллын...

Ыттар кытылга ууларын илгистэ турдулар. Оппуонньа кинилэргэ чугаһаан, Кырса аттыгар чохчойдо, кууста уонна эттэ:

– Доџоор, Кырса, махтанабын эйиэхэ, быы-
һаабыккар. Ону мин хаһан да умнуом суоџа.

Ыта кутуругун куйманната-куйманната ты-
быырда, уолу сирэйиттэн салаата.

Охонооһой оџолору улаханлык мөхпөтө.
Арай, өрүскэ эбиккит буоллар, бары былдыа-
һыа эбиккит диэтэ.

– Өрүс сыһа хамсаныны бырастыы
гыммат. Бу барыгытыгар олох үөрэџэ. Эбэ-
бит барахсаны ытыктыахха наада. Бас-баттах
сылдыар дьону кэһэтэлиир. Уопсайынан,
айылџаџа сылдьан, киһи иннин-кэннин
көрүнэ, сиэри-туому тутуһа сылдыахтаах.
Болџомтолоох буолуохха наада. Оттон ыт-
тарбытын, үрүҥ тыыны өллөйбүт дьону, бүгүн
мааны аһынан күндүлүөм.

Итиччэни истээт, ыттар кулгаахтара хо-
ройо, харахтара чабылыһа түстүлэр. Атты-
ларыгар кып-кыра акаарычаан куоска оџото
туох да буолбатаџын курдук атахтарын салана
олороохтоото.